

Ivona Smolčić

MAŽURANIĆI U HRVATSKOME KULTURNOM KRUGU RIJEKE 19. STOLJEĆA

Ivona Smolčić, mag. educ. philol. croat.
Doktorski student
Tihovac 1, HR – 51000 Rijeka
ivsmolcic@ffzg.hr

UDK 929.52+930.85(497.561)
Pregledni članak
Primljeno: 8. 10. 2019.
Prihvaćeno: 18. 12. 2019.
DOI: 10.21857/mzvktqkg9

Devetnaesto je stoljeće u Hrvatskoj obilježeno razdijeljenošću zemalja, gospodarskom i kulturnom stagnacijom te mnogim pokušajima odnarođivanja, koji su se uspješno provodili i putem školstva. Tadašnja Rijeka predstavljala je bitno središte mađarskoga gospodarskog interesa, koji je uzrokovao sve izraženije političko posezanje za tim gradom. Njezina suverenost posebno se nastojala narušiti tijekom ere neoapsolutizma, kada se provodila germanizacija svih negermanskih naroda pod vlašću Monarhije. Usto, dio riječkoga građanstva bio je pod utjecajem ideologija nesklonima hrvatskim interesima smatrajući ih opasnim i stranim. Unatoč tome tamošnja gimnazija podarila je mnoge istaknute intelektualce i čuvare narodne stvari. Prvi od njezinih učenika koji je uvidio potrebu borbe za nacionalni duh i prije svega jezik bio je kasniji pjesnik i prvi ban pučanin Ivan Mažuranić (1814. – 1890.). Njegov brat Antun (1805. – 1888.), također riječki gimnazijalac, postaje zagrebačkim profesorom, prvim predavačem hrvatskoga (ilirskoga) jezika i književnosti na hrvatskome (ilirskome) jeziku. Kasnije se vraća kao ravnatelj ustanove gdje se nekoć školovao provodeći pritom svoje preporoditeljske ideje uz početnu podršku ne samo učenika nego i kolega. Najraniji zapisi Ivane Brlić-Mažuranić bilježe njezin posjet Rijeci, uz mnoštvo vrijednih historiografskih podataka. Zahvaljujući kasnije sklopljenim obiteljskim vezama između Brlića i Ružića, u tome se gradu čuvaju knjižnica te spomenička zbirka obitelji Mažuranić, koja u svojem fundusu pohranjuje knjige i predmete kolosalnoga značenja za nacionalnu kulturu.

Ključne riječi: *novljanski Mažuranići; riječka gimnazija; Antun Mažuranić; Ivan Mažuranić; Ivana Brlić-Mažuranić; Vila Ružić.*

UVODNA RAZMATRANJA

Novi Vinodolski gradić je smješten na sjevernoj obali Jadrana. Njegova najstarija poznata povijest govori u prilog tome da je nastao na ruševinama rimske gradine Lopar, kamo su se poslije naselili Hrvati, koji su na tome mjestu ustrojili svoju naseobinu. Godinama je ondje trajala borba za opstanak, i to zbog neprekidnih turskih i mletačkih nasrtaja, a poslije i zbog francuskih, austrijskih i mađarskih aspiracija na taj teritorij. Grad je tijekom prošlosti bio uporište Frankopana i uskoka, potom se našao u sastavu Austrijskoga primorja, ugarske komore, austrijske komore, Napoleonove Ilirije i Austrijske Ilirije, sve dok ga 1848. ban Josip Jelačić nije uključio u sastav Kraljevine Hrvatske (usp. Babić, 1991: 111). Impozantna je i kulturna povijest Novog o kojoj prvi pisani trag – *Vinodolski zakonik* – seže još u 1288. godinu. Spominje ga se i 1480., kada ugarsko-hrvatski kralj Matija Korvin potpisuje povelju kojom potvrđuje plemstvo za sedam novljanskih obitelji te im utvrđuje obvezno služenje vojske. Da je riječ o glagoljaškoj oazi, svjedoči i podatak kako je emanirao šezdesetak svećenika glagoljaša, kao i mnoge spomenike hrvatske pisane riječi poput *Prvoga novljanskoga brevijara* (1459.), *Novljanskoga misala* (1474.) i *Drugoga novljanskoga brevijara* (1495.). Značajan je i *Vinodolski zbornik* iz prve polovice 15. stoljeća, koji sadrži jedan od rukopisa viteškoga romana *Rumanac Trojski* (usp. Jelčić, 1997: 14, 15). Sve to događa se u vrijeme turskih pljački i osvajanja, među kojima se posebno ističe teški poraz hrvatske vojske na Krbavskom polju 1493.¹ Taj je događaj teško pogodio cijelu Modrušku (Krbavsku) biskupiju, pa biskup Krištofor zajedno sa svojim kanonicima utočište pronalazi u Novom Vinodolskom. Tamošnju župnu crkvu sv. Filipa i Jakova uzeo je za svoju katedralu, čime ona postaje novo središte Modruške biskupije. Zalaganja za očuvanje hrvatskoga nacionalnog bića u Novom Vinodolskom upamćena su i tijekom 19. stoljeća, kada se stanovništvo priklonilo preporodnim strujanjima. Osobit je obol ostvarivanju takvih ideja dao svećenik Josip Mažuranić (1811. – 1879.) osnovavši 1845. godine Narodnu čitaonicu kao jednu od najstarijih takvih ustanova u Hrvatskoj (usp. Babić, 1991: 111-112). Valja spomenuti kako je 1874. godine Novi posjetio veliki hrvatski književnik August Šenoa. O tome svjedoči kamena spomen-ploča koja se nalazi na kući gdje je boravio, a zabilježene su i njegove riječi kojima Novljane opisuje kao gorde i ohole ljude. Zanimljiv je i podatak kako ga je stara ledenička gradina (koja se nalazi u mjestu Ledenice u novljanskome zaleđu) inspirirala za pisanje povjestice *Kugina kuća* (1869.).

¹ O Krbavskoj bitki izvještava i *Zapis popa Martinca*, koji se nalazi u *Drugome novljanskom brevijaru*.

Prema obiteljskome rodoslovlju, loza Mažuranića seže još u 1360. godinu u Split, odakle je jedna grana poslije pošla na sjever. Prvi pisani tragovi spominju ime Ivana Mažuranića, krajiškoga konjanika koji je živio i djelovao 1550. godine *va vrime knezov tržaških Jurja, Miklauša i Krištofa, modruških, krčkih i senjskih (...)*. Iako mu se gubi svaki trag, poznato je kako je njegov sin živio u Novom Vinodolskom, u vlastitoj kući podignutoj izvan gradskih zidina (usp. Živančević, 1988: 10-12, Sirotković, 1993: 151). Mažuranići su tijekom 16. i početkom 17. stoljeća bili vojnici i ratnici živeći vrlo skromno te su se pojedini članovi obitelji nazivali i patronimom Janković. Detaljniji uvid u događaje vezane za dolazak Mažuranića u Novi donosi Fran Vladimir Mažuranić (1859. – 1928.), u svojem autobiografskom zapisu pod naslovom *Mladost – radost* (1927). Tako navodi sljedeće:

„Mi nismo novljanski starosjedioci, a i po balkonu se vidi da smo s juga došli. I naša stara imena to svjedoče: djedovi naši nisu se nazivali kao ostali Primorci već Juriša, Radiša, Danko, Janko. U svim starim listinama imademo dva prezimena: Mažuranić i Janković. I frankopanske isprave pišu nas Mažuranić alias Janković ili Janković alias Mažuranić. Prvi Mažuranić koji se spominje bio je konjanik na Krajini pa je zajedno sa senjskim Uskocima Turke razbijao. Nekom prilikom zapalili Turci Mažuranićeve dvore i posjekli sve, samo staricu majku i najmlađeg njezina unučića ostaviše na životu! Starica donese maloga Matiju u Novi i sazida mezimcu svome skromnu kućicu (sa balkonom!) blizu mora. Priprosta stara kućica i danas još stoji. Narod je nazivlje 'dvorac'. Kako nije bilo novaca da se dvori grade, sazidaše dvorac: gospodin ostaje gospodin!“ (Mažuranić, F. V. 1997: 272).

Prvi poznati obrazovani pripadnik obitelji bio je modruški kanonik Antun, rođen u Novom 1687., a umro 1757. godine. On je poznat i kao samouki kipar, čiji se radovi nalaze diljem primorskih crkvi (usp. Sirotković, 1993: 151). Uz već spomenutoga Josipa (utemeljitelja Narodne čitaonice), istaknuo se i Stjepan Mažuranić (1847. – 1907.), kulturni djelatnik i učitelj. Radio je kao ravnatelj Učiteljske škole u Rijeci (na Sušaku) te je objavljivao priče i pjesme za djecu, kao i radove iz područja pedagogije i gospodarstva. Skupljao je narodne pjesme iz novljanskoga kraja, koje je 1878. godine objavio u zbirci *Hrvatske narodne pjesme (čakavske)*.² Međutim, nositelji obiteljskoga imena koji su ostavili neizbrisiv trag u nacionalnoj kulturnoj i političkoj povijesti proistekli su iz loze Ivana Petrova, a to

² Više vidi u: Mažuranić, Stjepan (1907.). *Narodne pjesme čakavske*. Crikvenica: Naklada knjižare Hreljanović.

su Antun³, Matija i Ivan⁴ Mažuranić. Odgajani u strogome duhu patrijarhata, zadržali su se upoznati s „herojskom“ tradicijom obilježenom poštenjem, junaštvom i ljubavlju prema domovini. Sve su te vrijednosti baština narodne epske pjesme, napose Kačićeve pjesmarice, koja je, poput njih, oblikovala generacije Novljana. Babić će reći kako je stoljetna povezanost Novog s usmenom tradicijom definirala identitet njegovih žitelja, nadahnut snažnom spoznajom kako „pripadaju jednome žilavom neukrotivome izdanku narodnoga, hrvatskog bića“ (Babić, 1991: 113). Upravo je ta odrednica mogući ključ interpretacije relevantnih doprinosa izgradnji hrvatskoga nacionalnog identiteta za koji su se zalagali Mažuranići. Obitelj Ivana Petrova i Marije rođ. Ivić činilo je pet sinova: Josip, Petar, Antun, Ivan i Matija. Zbog aktualnih je prilika Josip (1802. – 1891.) bio primoran posvetiti se poslu na obiteljskome imanju, gdje je i ostao čitavoga života. Petra (1799. – 1815.) je prerana smrt (u sedamnaestoj godini) do danas gotovo posve izbrisala iz kolektivnoga pamćenja. U literaturi je dostupan podatak o njegovu autorstvu dviju deseteračkih pjesama, od kojih jedna oslikava požar u Senju, a druga slavi ledeničkoga župnika Žanića, vođu ustanka protiv Francuza 1813. godine (usp. Živančević, 1988: 13). Može se smatrati kako je oba djela napisao u Rijeci, gdje je neposredno prije smrti pohađao gimnaziju. Rijeka je ishodište odakle su braća

³ O Antunu Mažuraniću i *Slovnici hèrvatskoj* vidi u: Antić, Vinko (1965.). *Pisci, Rijeka, Zavičaj*. Rijeka: Matica hrvatska; Brlobaš, Željka (2008.). „Slovnica Hèrvatska Antuna Mažuranića“, u: Marija Znika (ur.), *Slovnica hèrvatska*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, str. 165-216; Delaš, Helena (2018.). „Naglasna teorija Antuna Mažuranića“. *Croatica*, XLII, 62: str. 295-306; Katičić, Radoslav (2008.). „Predgovor Slovnici Hèrvatskoj“, u: Marija Znika (ur.), *Slovnica hèrvatska*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, str. 3-11; Mažuranić, Antun (2008.). *Slovnica Hèrvatska. Za gimnazije i realne škole*, u: Marija Znika (ur.), *Slovnica hèrvatska*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje; Moguš, Milan (1978.). *Antun Mažuranić*. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu – Sveučilišna naklada Liber; Trdina, Janez. *Moje življenje*. Beseda. Elektronska knjiga. Omnibus. http://www.cloverleaf-mall.com/knjige/moje_zivljenje_trdina.pdf. Preuzeto: 29. 3. 2019; Živančević, Milorad (1979.). *Ivan Mažuranić, Sabrana djela. Pisma. Govori*. Sveučilišna naklada Liber: Zagreb, str. 300.

⁴ O Ivanu Mažuraniću i njegovu posjetu Rijeci 1875. godine vidi u: Antić, Vinko (1965.). *Pisci, Rijeka, Zavičaj*. Rijeka: Matica hrvatska; Babić, Dragomir (1991.). „Zavičajne odrednice Mažuranića“. *Fluminensia*, 3, 1-2, str. 110-119; Babić, Dragomir (1993./1994.). „Ivan Mažuranić u Riječkoj gimnaziji“, u: Vesna Munić (ur.), *Godišnje izvješće Prve riječke hrvatske gimnazije*. Rijeka, str. 25-29; Barac, Antun (1945.). *Mažuranić*. Zagreb: Matica hrvatska; Lukežić, Irvin (2019a). „Ban Mažuranić na Trsatu“. *Sušačka revija*, XXVII, br. 105/106, str. 115-118; Mažuranić, Ivan (1895.). Pozdrav Vinodolu, u: Vladimir Mažuranić (ur.), *O životu i pjesničkom radu Ivana Mažuranića. Pjesme Ivana Mažuranića*. Zagreb: Tiskarski zavod Narodnih novina, str. 201-203; Šicel, Miroslav (2004.). *Povijest hrvatske književnosti 19. stoljeća. Knjiga 1. Od Andrije Kačića Miošića do Augusta Šenoje (1750 – 1881)*. Zagreb: Naklada Ljevak; Živančević, Milorad (1979.) *Ivan Mažuranić, Sabrana djela. Pisma. Govori*. Sveučilišna naklada Liber: Zagreb, str. 300; Živančević, Milorad (1988.). *Ivan Mažuranić*. Zagreb – Novi Sad: Globus – Matica srpska.

Antun i Ivan Mažuranić krenuli stvarati svoj kasniji integritet. Do polovice 19. stoljeća taj grad postaje lučko-trgovačkim te pomorsko-industrijskim središtem, u prometnom smislu sve više povezanim s istočnim (mađarskim) područjem Habsburške Monarhije. Godine 1750. dobiva tvornicu koja prerađuje uvoznu šećernu sirovinu. Ni razoran potres iste godine ne uspijeva omesti gospodarski razvoj već omogućuje temeljitu rekonstrukciju i podizanje novih gradskih kvartova. Puštanjem u promet *Lujzijanske ceste* prema Karlovcu, Rijeka se 1809. godine povezuje s ostatkom Hrvatske, a pojavljuju se i suvremenija industrijska postojenja te parobrodi (usp. Strčić, 1994a: 22; Strčić, 1994b: 50). Duhovno-kulturni uspon grada očituje se u radu *Adamićeva kazališta* (1805), odnosno *Teatra civica* (od 1845.), u pokretanju prvoga riječkoga novinskog glasila *Notizie del Giorno* (1813.) te u stvaranju prvoga muzeja u Hrvatskoj, smještenog na prostoru trsatskoga Kaštela. Riječ je o gradini koju je austrijski feldmaršal Laval Nugent obnovio te obogatio likovnim blagom iz raznih krajeva Europe. Valja spomenuti i otvorenje bolnice (1823.), ujedno i prve psihijatrije u zemlji (usp. Strčić, 1994b: 52). Prema izvještajima Nikole Stražičića, kraj Napoleonskih ratova i prvi popis 1815. godine tadašnja je Rijeka dočekala sa 7.576, a tri pripadajuće podopćine – Klase, Kozala i Drenova s 1.374 stanovnika. Trsat je tada imao 557, Vežica 304, a Draga 1.455 stanovnika, dok se pet godina poslije spominje i Sušak s 229 žitelja (usp. Stražičić, 1994: 110). Zabilježeno je kako 1819. gradsko stanovništvo pada na 6.904, a u podopćinama raste na 1.441, što čini ukupno 8.345 žitelja. Tek je od tridesetih godina, uz ponovno gospodarsko oživljavanje te jačanje prometa i trgovine, broj riječkoga pučanstva opet u porastu. Tako 1835. godine grad ima 8.081 stanovnika, 1848. njih 10.105, dok 1850. godine grad s podopćinama ima ukupno 12.712 žitelja (usp. Stražičić, 1994: 110). Budući da su Mađari uvidjeli prednosti neposrednoga prodora u svijet preko hrvatskoga mora, njihov interes sve izraženije počinje poprimati političke dimenzije. Tih godina lokalnu političku situaciju otežavao je i sloj privilegiranih građana *Fiumana*, koji se iskazivao kao anacionalan, proaustrijski i promađarski. Ipak, godine 1848. Rijeka napokon biva pripojena Hrvatskoj, pod čijom vlasti ostaje do 1870. U povodu toga član Hrvatskoga sabora i podžupan Zagrebačke županije Josip Bunjevac objavljuje proglas „puku i stanovnicima slobodnoga grada i okružja riečkog“ (Antić, 1965: 14). Naime, revolucionarna zbivanja 1848. iznjedrila su povezivanje Ugarskoga primorja s Bansom Hrvatskom. Tako su već od proljeća te godine gradovi Bakar i Vinodol priznali vlast hrvatskoga bana Jelačića. Istodobno, u Rijeci su ti događaji doveli do vrhunca već postojeću suprotstavljenost hrvatskih i mađarskih političkih te gospodarskih interesa. Vladajuće pomađarene struje, na čelu s

grofom Janosom Erdödyjem, unatoč lokalnome većinskome hrvatskom stanovništvu, i dalje su podržavale vlast u Pešti namjeravajući plaćati porez Ugraskoj te upravljati gradom prema zakonima ugarske vlade. Ti su patriciji smatrali da će tako zadržati svoju samosvojnost izraženu imenom *Fiumani*. U obranu svoje vlasti poduzeli su niz akcija. Budući da su u Rijeci bile smještene malobrojne vojne formacije, gradski moćnici kupili su naoružani brod u Trstu. Tijekom lipnja 1848. započeli su i propagandnu akciju protiv bana Jelačića raspačavajući proglas ugarske vlade upućen narodima Vojne krajine, kojim se navodi kako je car Jelačiću oduzeo sve dužnosti. Također, u Beč su poslali posebnoga izaslanika koji je od cara trebao ishoditi da Rijeka i dalje zadrži poseban status (usp. Janjatović, 1998/1999: 41). Unatoč tome, ujutro 31. kolovoza Josip Bunjevac bez bana je naloga s vojskom ušao u Rijeku, gdje je dočekan s vojnom glazbom te povcima: „Živio naš car i kralj! Živio ban Jelačić!” (Janjatović, 2000: 177, 178) Pritom je objavio progas na hrvatskom i talijanskom jeziku kojim je zajamčio sigurnost imovine i ljudi te istaknuo kako je došao s vojskom „ne kao tuđin i dušmanin nego kao pravi vaš brat i priatelj” (Janjatović, 2000: 178). Istoga je dana poslao dva pisma banu Jelačiću, koji se spremao u rat protiv Mađara, a koja se danas nalaze u Hrvatskome državnom arhivu u Zagrebu. U njima objašnjava razloge zbog kojih se odlučio na ulazak u grad te opisuje kakvu je političku situaciju ondje zatekao. Iako je upravljao Rijekom kao banski povjerenik, događaji koji su uslijediti dokazuju kako to nije bio jednostavno zbog potalijančenih i pomađarenih lokalnih struja koje dugoročno nisu odustale od svojih ciljeva. Istodobno, vrijeme je to iznenadnoga buđenja narodnoga života te stasavanja značajnih inicijativa. Jedna od njih ostvarila se već sljedeće godine, osnivanjem *Narodne čitaonice riečke*. O tome u siječnju 1849. izvještavaju i Gajeve *Narodne novine*:

„(...) Poslę podne d. 14 sęčnja pozove isti g. banski povęrenik sve odlične stanovnike ręčke k sebi na priateljski dogovor, kako bi se narodni duh u Ręci najlaglje uęvęrstio i razprostranio. Ovo krasno poduzetje pošlo mu je sasvime za rukom. Poslę više vatrenih govorah jednoglasno odlučeno je, da se ima utemeljiti narodno hęrvatsko društvo. Odmah je odredjen odbor, koji će izraditi pravila društva. Članovi su odbora gg. V. Medanić, A. Vakanović, F. Suppe, B. Pavletić, P. Dabala, Ž. Farkaš i kao perovodja G. Susanić (...)” (Lukežić, 2019a: 42).

Časnu dužnost prvoga predsjednika obnašao je poznati riječki ilirac i domoljub Sigismund Farkaš Vukotinović, mlađi brat jednoga od prvaka ilirskoga pokreta Ljudevita Vukotinovića. Iako osnovana u vrijeme zloglasnoga Bachova apsolutizma, kada je djelovanje anacionalnih struja bilo na vrhuncu, čitaonica je uspješno ispunjavala smisao svojega postojanja. Tako su razgovori na narodno-

me jeziku i druženja njezinih članova postali dijelom života građanske Rijeke. U jeku nacionalnoga zanosa ondje boravi i Fran Kurelac, predvodnik riječke filološke škole. Valja spomenuti Vinka Pacela, čija je raznovrsna djelatnost u tom gradu obuhvaćala filološku i književnu aktivnost, a u takvo ozračje dolazi i Juraj Matija Šporer, dramatičar, romanopisac, preteča ilirskoga pokreta te vrijedan promicatelj opatijskoga lječilišnog turizma (usp. Antić, 1965: 17-23). Riječka čitaonica od Matice hrvatske 1857. godine preuzima redakciju tada jedinoga književnog lista *Neven*, koji službeno počinje izlaziti u travnju sljedeće godine, što je također omogućeno radom Rezzove tiskare. Među lokalnim se potpisanim suradnicima ističu Vinko Pacel, Janez Trdina, Sender Fabković, Ljudevit Slamnik te Juraj Matija Šporer. Iako se *Neven* već nakon prvoga riječkoga godišta gasi, Pacel uskoro počinje publicirati almanah *Jadranska vila*, koji se obustavlja nakon prvoga broja.⁵ To vrijeme obilježeno je i velikim arhitektonskim ostvarenjima, u što se ubraja nova zgrada kazališta iz 1855. te simbol mađarske moći – palača guvernera. Sve se više izgrađuju i hoteli, čime se stvara ugostiteljsko-turistička ponuda koja bitno utječe na nagli razvoj susjedne Opatije (usp. Strčić, 1994b: 57).

Napomenuto je kako je pri očuvanju nacionalnog identiteta u Rijeci važnu ulogu imala i tamošnja gimnazija. Njezinu je povijest moguće pratiti od listopada 1627. godine, kada uz svečanu misu i propovijed na hrvatskome jeziku senjsko-modruškoga biskupa Ivana Krstitelja Agatića, rođenoga Riječanina i augustinca, u grad na zapadnoj obali Rječine stižu isusovci. Na temelju molbe tadašnje službene Rijeke, 23. studenog 1627. osnovali su kolegij s gimnazijom. Od tada do danas, dijeleći sudbinu svojega grada, ta je institucija djelovala u raznim povijesnim, političkim i društvenim uvjetima. Nastava se prvotno održavala na latinskome jeziku, koji je 1698. ili 1699. godine kratkotrajno zamijenjen hrvatskim. Ipak, stavovi kako se na nacionalnome jeziku ne piše ništa te da ga stoga i ne treba njegovati uzrokovali su vraćanje latinskoga jezika kao nastavnog. Kompleksni događaji prate je i tijekom 19. stoljeća, kada se odlukom Hrvatskoga sabora nastava ponovno izvodi na nacionalnome jeziku (usp. Strčić, 1997: 13, 14). Tijekom neoapsolutizma u Rijeci su, kao i u ostalim mjestima Hrvatskoga primorja, djelovali *Bachovi husari* progoneći svakoga onoga tko je javno govorio hrvatskim jezikom ili slobodno izražavao svoje domoljublje. Budući da se svekoliki javni život odvijao prema pravilima austrijske birokracije, posebno je teška situacija bila u školama i obrazovnim ustanovama. Tako je 1853. godine Fran Kurelac bio optužen zbog svojega govora *O preporodu knjige slovinske na jugu* (1853.) te bio

⁵ Više o *Nevenu* u Rijeci vidi u: Brešić, Vinko (2014.) *Praksa i teorija književnih časopisa*. Zagreb: Periodica Croatica.

otpušten iz službe gimnazijskoga profesora (usp. Lukežić, 2019b: 111). Konačno se pohrvaćenje događa 1860. godine. Tijekom 19. stoljeća pohađali su je mnogi naši istaknuti kulturni djelatnici, među kojima se ističu Matija Volarić, Ivan Kobler, Bartol Zmajić, Ambroz Brozović, Adolf Veber, Eugen Kvaternik, Franjo Rački, Erazmo Barčić, Ivan Crnčić, Ivan Zajc, Ivan Fiamin i Josip Pančić (usp. Antić, 1965: 58).

ANTUN MAŽURANIĆ

Prvi od pripadnika ove slavne obitelji koji je djelovao i unutar riječkoga kulturnog kruga jest Antun Mažuranić, rođen 13. lipnja 1805. u Novom Vinodolskom. Pučku školu njemačkoga nastavnog jezika pohađao je u rodnome gradu. Klasičnu je gimnaziju završio u Rijeci, dok je u Zagrebu studirao filozofiju i pravo diplomiravši 1830. godine na Pravoslavnome (Pravnome) fakultetu. Osim odvetničkoga, Antun je 1833. položio i ispit za „srednjoškolskoga učitelja“, što Moguš naziva njegovim „pravim pozivom“ (usp. Moguš, 1978: 6). Istaknuta humanistička dimenzija njegove ličnosti zaslužna je i za razvojni put mlađega mu brata Ivana. Naime, ne samo da se kod oca uspješno založio da mu omogući odlazak u riječku gimnaziju nego ga je i osobno financijski podupirao te ga poslije u Zagrebu uveo u krug svojih bliskih suradnika, predvodnika narodnoga preporoda. Zahvaljujući Antunovoj profesuri pri zagrebačkoj gimnaziji, ondje se počinje izvoditi nastava iz „ilirske“ gramatike i „ilirske“ književnosti na „ilirskome“ namjesto latinskome jeziku. Riječ je o ustanovi koja je odredbom centralističkoga bečkog ministarstva imala predstavljati uzor školstvu „krunovine Hrvatske“, stoga je bila uporištem germanizacije. Međutim, profesori poput Antuna Mažuranića te Vjekoslava Babukića i pod takvim su je uvjetima uspješno privodili hrvatskim kulturnim vrijednostima. Antun u Zagrebu 1839. godine i objavljuje djelo *Temelji ilirskoga i latinskoga jezika za početnike*, gdje opis i kulturu hrvatskoga književnog jezika temelji u njegovu *istinskome naobrazbenom latinskome okviru* (usp. Katičić, 2008: 5). Uz Vjekoslava Babukića i Adolfa Vebera Tkalčevića, smatran je jednim od najznačajnijih predstavnika zagrebačke filološke škole. Tijekom svojega je preporodnog djelovanja 1941. godine s Ljudevitom Gajem putovao Primorjem te istraživao rukopise i tiskana djela, što su prema Babukićevim riječima činili kako bi ih „od mártvila uskršili“ (usp. Moguš, 1978: 9, Sirotković, 1993: 152). O njegovu agilnome zalaganju za ostvarivanje ilirskih koncepata, koje je tijekom svoje bogate karijere provodio i u Rijeci, svjedoče mnoga proglašena djela objavljena u *Danici*, a koja je nerijetko potpisivao sam Gaj. Interes za

dubljim proučavanjem filološke problematike stekao je tijekom dviju godina što ih je proveo kao kotarski povjerenik u Novom Vinodolskom. Nezasadovoljan preopterećenošću poslom i niskim primanjima, neprestano razmišlja o povratku u Zagreb, na što ga potiče i brat Ivan, o čemu svjedoče njihove korespondencije iz toga vremena.⁶ Unatoč poslovnim neprilikama, ondje je prikupljao građu o čakavskome, napose novljanskome naglasku, što je komparativno proučavao s obzirom na štokavski dijalekt. Taj angažman rezultira njegovim dvama kolosalnim djelima: *Slovnícom Hèrvatskom* (Zagreb, 1859.) i *O važnosti akcenta hèrvatskoga za historiu Slavjanah* (Zagreb, 1860.). U *Slovnici* daje pojašnjenje samoga pojma, pa kaže kako je riječ o *nauku o pojedinih rěčih ovoga jezika, o načinu kako se govor iz njih sastavlja*. Napominje kako tom nauku pripada još i uputa o pravilnome načinu pisanja (ortografija) te dodatka o stihotvorstvu (versifikacija) (usp. Mažuranić, A. 2008: 1). Manje je poznat podatak kako je njezino drugo izdanje uredio upravo u Rijeci, gdje je u drugome polugodištu školske godine 1860./1861. postao „upraviteljem ravnateljskih poslova“ pri gimnaziji. Obiteljska ostavština čuva mnoge izvještaje o stanju u gradu, koje sastavlja za vrijeme svoje profesorske i ravnateljske službe. Riječ je o materijalu koji današnjim recepijentima mnogo toga otkriva o aktualnim gradskim kulturnim i političkim prilikama te o osobama koje su obilježile društveni život toga vremena. Te je izvještaje izravno upućivao Namjesničkome vijeću i banu Šokčeviću, a jedno od takvih je i *Očitovanje o Rieci*, objavljeno 14. veljače u *Pozoru*, koje glasi:

„Došavši smo u Zagreb čudom se začudih, kada sam od pojedinih ljudi i na javnim mjestih čuo, kolika se važnost daje nekvojim prizorom, što su se u ovo zadnje doba dogodile na Rieci. A najveće čudo me obuze, kad sam saznao, da su njeke izvanredne i stroge naredbe poprmljene, da se slični prizori u buduće priprieče. Buduć da sam baš u ono vrieme na Rieci bio, kada su se rečeni prizori sbili, i budući da mi je do istine i do časti jedine strane tamošnjega pučanstva stalo, to za dužnost svoju smatram javno očitovati, da su prenavedeni prizori plod nekvojih bezposlicah na Rieci, koje nijedan pošteni Riečanin neodobrava. S toga, mnijem, da bi se bilo moglo predusriesti ponovljenju takovih, da pravo kažem dječinskih i nesmotrenih demonstracijah s onimi sredstvi, koja samoj re-darstvenoj ili municipalnoj vlasti na Rieci na razpoloženje stoje, te iako nisu ova mogla, smjela ili hotjela stavne naredbe poprimiti, dužnost je bila na čelu uživotvorene županije stoljeće osobe pojavivšu se iskru neredah ugušiti, ne pako dopustiti, da u oči svieta iskra plamenom postane, te da se na tom prividnom

⁶ Korespondencije braće Mažuranić vidi u: Živančević, Milorad (1979.) *Ivan Mažuranić. Pisma. Govori*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber. Nakladni zavod Matice hrvatske.

temelju podprime sredstva, koja bi tekar onda potrebna bila, kada bi obća sigurnost i javni poredak već najvećoj pogibljivi izvršeni bili. Koja sredstva osobito o ovo doba, priječiti mogu – i po tom slobodoumni hrvatski narod u očuh drugih narodah ocrnjuju. – A narodu našem je u ovo kobno doba upravo najviše do tog stalo, da mu se neprišivaju koje kakove natražnjačke težnje, poradi kojih već je dosta njegova čast u očuh Europe štetovala. Budući, kao što rekoah, mi je stalo do istine, hoću da još nješto napomenem. Slučajno mi dodje danas do rukuh br. 42 od „Gazzette di Fiume“, u kojem čitah, da su svi na kraju istog lista navedeni odbornici dne 7. t. m. prisutni bili u sjednici, u kojoj bude jednoglasno zaključeno, da na Rieci kod tamošnjeg gradskoga municipija ima ostat sve „in stat quo“ do 1. ožujka o. g. Ja pako izvjestno znadem da g. F. Suppe, Bakarčić, Gotthardi, Peinčić, Depoli i još nekohoji toj sjednici prisustvovali nisu.“ (Živančević, 1979: 411, 412)

Valja napomenuti kako Antuna Mažuranića s Rijekom povezuje i poznanstvo s Vinkom Pacelom. Naime, obojica su sudjelovala u stvaranju *Bibliografije hrvatske* (1860.), o čemu u predgovoru svjedoči Ivan Kukuljević Sakcinski riječima:

„Dva profesora i poznata književnika hrvatska, gg. Antun Mažuranić i Vinko Pacel, predadoše društvu za jugoslavensku povjesticu i starine, svoje hrvatsko i srbsko knjigopisje, što su ga velikim trudom, tečajem mnogih godinaah sastavili. Oboje djelo rečene gospode služilo je dakle za temelj ovoj knjizi, koju sam ja na prošnju odbora našega društva uredio i za tisak dogotovio.“ (Brlobaš, 2008: 167)

Antunova riječka epizoda u literaturi je zabilježena kontradiktornim svjedočanstvima o njegovoj ličnosti. U svojoj je autobiografiji slovenski književnik Janez Trdina o njemu zapisao:

„Za ravnatelja nam je poslao hrvaški kancelar Ivan Mažuranić svojega brata Toneta. (...) Dijakom je Tone dovolio, da so si osnovali svojo čitalnico v privatni hiši. (...) Tudi o drugih prilikaah je pokazal Tone neomejeno svobodoljubje, kakor da je kak severnoameriški demokrat. (...) Profesorji smo svojega novega ravnatelja malone obožavali, kajti smo dobili zdaj načelnika, kakršnega smo si sami želeli.“ (Trdina, *Moje življenje*: 107-108)

Iz priloženoga se razabiru Mažuranićeva liberalistička nastojanja u skladu s politikom dijaloga brata mu Ivana. Taj je dijalog s jedne strane podupirao slobodarske ideje izrasle na herderovskim romantičarskim filozofskim zasadaama, dok je s druge težio očuvanju vlastita identitetskoga okvira, što je nesumljivo naišlo na odobravanje ne samo kolektiva nego i riječkih učenika. Poslije Trdina mijenja svoj početni stav te kaže:

„V isti čas se je začela prikazovati čudna izpremema v ponašanju našega ravnatelja. (...) Uvideli smo zdaj, da smo prišli pod oblast pravega policijskega uradnika. Tonetovo svobodoljubje se je razkadilo kakor dim, s profesorji ni občeval več intimno kakor od konca. Postal je mrzel, oficijalen; kazal je očitno, da ni z nami zadovoljen.“ (Trdina, *Moje življenje*: 109)

Takvu situaciju moguće je objasniti sukobom između dvojice kolega na političkoj osnovi. Mažuranić se priključio Samostalnoj stranci, koja je stremila političkome ujedinjavanju s bečkim carem, s čime se Trdina nije slagao. Da je kontroverzna politička stvarnost iznjedrila sukobe mišljenja u redovima hrvatskih intelektualaca, potvrđuje se i na Antunovu primjeru, koji je, moglo bi se reći, mažuranićevskom dosljednošću ostao vjeran svojim idealima. Unatoč spomenutim konfrontacijama s neistomišljenicima, njegova se filološka stručnost nije mogla poreći. O tome Trdina također progovara riječima:

„Hrvaški jezik pa je poznal jako dobro. Znane so mu bile mnoge narodne besede, katerih drugi hrvaški filologi niso nikoli čuli ali čitali.“ (Trdina, *Moje življenje*: 113)

Uskoro biva pozvan da pristupi Akademiji, pa mu tim povodom brat Ivan šalje u Rijeku pismo datirano na 7. srpnja 1866. Savjetuje mu da se zahvali na članstvu jer je politikantstvo interveniralo i u tu dimenziju hrvatske stvarnosti, zbog čega bi bio spriječen neometano se baviti znanošću i kulturom, kao svojim nominalnim interesima.

„Ko ima vremena i sposobnosti radit štogod u literaturi, taj more radit ako i nije član toga veleučena tiela. A tako, tko će slušat ludu politiku, taj to more današnji dan, hvala Bogu, svagdie i nije mu u tu sverhu nimalo potrebito da bude član akademie.“ (Moguš, 1978: 15)

Postupivši u skladu s bratovim napatkom, Antun se odrekao članstva ostavši simbolom neovisne intelektualne misli. Priloženi citat mijenja pogled na ukorijenjeni stav javnosti kako se Antun odrekao Akademije (samo) u znak protesta zbog njezina nepriznavanja brata mu Ivana. Godine 1868. okončava mu služba gimnazijskoga ravnatelja te odlazi u Zagreb, gdje i umire 1888. godine. Antunu Mažuraniću Rijeka je podarila klasično gimnazijsko obrazovanje na kojemu je mogao nadograđivati svoje kasnije intelektualne misli, na čemu joj se odužio tako što je, kao ravnatelj gimnazije jezično i kulturološki, a kao istaknuti ilirac politički i teritorijalno, nastojao u njezinu svrstavanju u red hrvatskih zemalja. Pritom je važno istaknuti njegov zapis iz 1852. godine, kojim komentira svekoliko stanje hrvatskoga obrazovnog aparata:

„U ovih školah odhranjivali su se domaći sinovi na tudjinski način, kao pravi tudjani, i to ne samo po tom, što im ništa nije predavalo iz slavjanskoga jezika, nego još većma po tom, što se je s prevelikom zanesenošću za ljepotom latin-skoga jezika mladićima ulievala mrzost prema narodnom, tobože barbarskom jeziku. Tim nije čudo, što ni najbolji ni najučeniji naši ljudi nisu mogli skladno ni ugladjeno ni deset riečih progovoriti našim jezikom; nije čudo, što su gdje-koji naši, inače visoko učeni i mnogo cienjeni Hrvati tim neprijateljskim duhom u školah opojeni marljivo nastojali, da bez svakoga milosrđa unište svakojaka stara, možebit od najveće važnosti hrvatska pisma, a osobito ona, koja su po starohrvatskom načinu glagoljskimi slovi pisana bila (...) Jednom riječju: ove škole zavedoše nas u narodnom obziru tekar u pravo barbarstvo! Nu to nije ni moglo biti drukčije, jer dočim se je najviše nastojalo oko nauka latinskoga jezika, zapuštali su se drugi nauci, koji, da su i najbolje bili predavani, niesu mogli imati upliva na narod, za koj su bili, kakono vele, hermetički zatvoreni latinskim jezikom. Kroz ove škole prošavši Hrvat nije od svega, što se učilo, ništa mogao priopćiti svojoj materi, sestri i drugim ljudem, koji se nisu bavili u tih školah...” (Antić, 1965: 67)

Može se zaključiti kako je Antun Mažuranić čitav život posvetio borbi za afirmaciju hrvatskoga jezika, ne samo u smislu njegove standardizacije nego i uloge koju je imao u domoljubnome kontekstu. Zato 1852. godine objavljuje i glagoljički spomenik iz 1288. *Zakon vinodolski*, kao i djela Lucićeva (1847.), Vetranićeva (1853.) te Đorđićeva (1855.), a u suautorstvu s bratom Ivanom i *Osmana Gundulićeva riečnik* (1844.) (usp. Sirotković, 1993: 152). Sve to čini ne bi li, kako kaže, pokazao kako treba čuvati, a ne „bez svakog milosrđa uništavati stara možebit od najveće važnosti hrvatska pisma, a osobito ona koja su po starohrvatskom načinu glagoljskimi slovi pisana bila.” (Moguš, 1987: 8)

Slovnica Hèrvatska najveći je prikaz akcenatskoga sustava u jednoj domaćoj gramatici. Ondje se autor iskazuje kao sljedbenik štokavske, odnosno novoštokavske hrvatske ijekavske tradicije (usp. Moguš, 1978: 31, 32). Katičić objašnjava kako je Mažuranić ostao pri tradicionalnome označivanju naglasaka po uzoru na Bartola Kašića (usp. Katičić, 2008: 8). Kao izvorni govornik čakavskoga narječja, autor u njemu vidi suvremenu potvrdu naglasne geneze propisivanoga štokavskog modela (usp. Delaš, 2018: 297). Značajna je uporedba hrvatskoga naglasaka s ruskim te upozorenje na važnost hrvatske prozodije za slavistiku. Iznosi i zaključak kako je u nekim govorima mlađe novoštokavštine naglašava-

nje zamijenilo starije čakavsko, što smatra posljedicom doseljenja Hrvata i Srba u 7. stoljeću. Prema Katičiću, u *Slovnici* je opisao hrvatski jezik kao književni, a ne pučki te „dao gramatiku iz koje je moguće mnogo iščitati o izražajnim tančinama i naslijeđenim vrijednostima hrvatskoga jezika, onako kako su ih osjećali Mažuranići.” (Katičić, 2008: 11) Autor je tim djelom dokazao kako dijalektologija u potpunosti pripada hrvatskoj jezičnoj naobrazbi i kulturi, stoga se smatra njezinim utemeljiteljem u okviru hrvatskoga jezikoslovlja (Katičić, 2008: 8, 9). Predgovor drugoga izdanja naslovljen je *U Rěci, dne 1. studenoga 1861*. Sadržaj teksta referira se na već rečeno u *Predgovoru k pèrvomu izdanju* (1859.). Mažuranić ističe kako svoje djelo namjenjuje gimnazijalcima i da je nastalo po narudžbi „Ministarstva Bogoštovja i naukah”, koje je zahtijevalo da ga se skрати te da se poglavlja o akcentima prilagode učenicima nižih gimnazija. Autor to odbija učiniti, pa djelo tiska o vlastitome trošku. Kako je i u prvome izdanju rečeno, knjiga je napisana po uzoru na *Temelje ilirskoga i latinskoga jezika* iz 1839. U *Slovnici* se usmjerava na nauk o akcentu po *hercegovačkom izgovoru i tvoorenju rečih*, a uočava se i dvostruko spominjanje „hrvatskoga”, namjesto dotad ustaljenoga „ilirskog” jezika. Također, poziva se na Della Bellinu, Stullijevu, Karadžićevu i Daničićevu leksikografsku ostavštinu, kao i onu *starijih hèroatskih knjigah*. Značajno je i referiranje na Tkalčevićevu *Skladnju* (1859.), koju ističe kao relevantnu, dok Karadžićeve oblike distingvira od onih vezanih za područje hrvatskoga jezika (usp. Mažuranić, A., 2008: 15-18).

IVAN MAŽURANIĆ

Ivan Mažuranić rodio se 11. kolovoza 1814. u Novom Vinodolskom. Nekoliko mjeseci nakon što je pučka obitelj Mažuranić dobila svoje četvrto dijete, u Moskvi se rađa Mihail Jurjevič Ljermontov, jedno od najznačajnijih imena književnosti romantizma. Iste godine Englez George Stephenson konstruira parnu lokomotivu, a održava se i Bečki kongres, kojim se nakon Napoleonova vojnog poraza nastojalo urediti granice na političkoj karti Europe. Spomenute događaje koji su obilježili 1814. moguće je smatrati presudnima za stvaranje novoga razdoblja europske politike, društva i kulture. U tom kontekstu valja razmatrati i rođenje prvoga hrvatskog bana pučanina, u nacionalnoj povijesti upamćenoga i kao „vrhunskoga intelektualca svoga vremena, svestranoga poznavatelja raznih područja znanosti, poliglota te čelno umjetničko ime prve polovice devetnaestoga stoljeća i ujedno najvažnije ime ilirske književnosti” (Šicel, 2004: 181). Pučku školu, tzv. trivijalku njemačkoga nastavnog jezika, pohađao je u rodnome gradu.

Želja za daljnjim obrazovanjem nije mu se ispunila odmah, pa je po završetku „trivijalke“, kod kuće ostao još cijelu iduću godinu. Iz toga vremena datira zanimljivo pismo, u kojemu se Ivan molećivo obraća starijemu bratu, kojega moli da se kod roditelja založi za njega i njegovo daljnje školovanje.

„Najdraži i najbolji brate!

Molim te plaćući bratinske nježnosti radi da misliš na mene i da kažeš ocu nekoliko riječi za me, jer će ti otac izručiti ovo pismo. Jako me čudi da mi nisi odgovorio na posljednje pismo. Ja učim sada neke stvari o Regula-falsi (matematičko pravilo), a poslovni račun već sam učio. Naš učitelj kaže nam da ćemo pokusne sastave pisati na hrvatskom. Stoga te molim, kaži mi, da li se pristoji u njemačkim školama pisati hrvatski tekst. Dakle, najdraži brate, nemoj mi ovo malo pismo uzeti za zlo. Ostani moj najdraži i najbolji brat. Tvoj pokorno moleći brat.

Ivan

Novi, 17. kolovoza 1827. ”7

Zahvaljujući Antunovim instrukcijama, s jeseni 1828. položio je odgovarajući ispit te postao učenikom gimnazije u Rijeci. Ondje je službeni jezik bio latinski, što se, uza sve jače proviranje talijanskih i mađarskih utjecaja, negativno reflektiralo na narodni život. Možda je sve to bio razlog što je, tijekom kasnijega života i vladavine staloženi i odmjereni Mažuranić, u gimnazijskim danima pokazivao znakove neposlušnosti. Njegov je izostanak s duhovnih uskršnjih vježbi rezultirao izdržavanjem kazne u školskome zatvoru. Upravo ondje nastaje njegov literarni prvijenac, odnosno *Pisma Vinodolca školana* (1830.), danas poznatija kao *Pozdrav Vinodolu*, koja počinje poznatim stihovima:

„Vinodolski dolče da si zdravo / Novi grade, pozdravljan te lipo! / Otkada sam, da ti rečen pravo / pustil tebe, lipa moja diko / Ne uživao tužan nigdi mira / jer ne vidin ja tvoje zidine (...)” (Mažuranić, I. 1895: 201)

Ta dječaćka intimna ispovijest pretočena u stihove trenutak je Ivanova osvjetavanja svoje nostalgičarske prirode. Istaknuti deseterački ritam ukazuje na ranije spomenute kačićevske zasade štovane u domu Mažuranićevih, kojima će se i kasnije voditi. Navedeni se stihovi s kasnijega aspekta mogu smatrati proročanskima jer će ga čeznuće za rodnim krajem, a u nekim trenucima i za domovinom, pratiti čitavoga života. Živančević kaže kako su u *Pismi Vinodolca*

⁷ Riječ je o najstarijemu poznatom pismu Ivana Mažuranića, koje je pisano na istrgnutome listu bez adrese. Original je pisan njemačkim jezikom. Objavio ga je Tadija Smičiklas, a potpun je tekst (s datacijama) objavio Milorad Živančević (Živančević, 1979: 300).

školana, kao i u svakome ranijemu Mažuranićevu pisanome (ne)književnom djelu, razvidne izvjesne književne pretenzije (usp. Živančević, 1988: 24). Činjenicu kako je djelo pisano hrvatskim jezikom Barac obrazlaže tvrdnjom kako ono nije nastalo *pod utjecajem škole i knjige* nego kao pobuna zbog zbivanja kojima je svjedočio u riječkoj sredini (usp. Barac, 1945: 89). Istaknuti je domoljubni element i pozivanje na rodni zavičaj, pa se već s naslova razabire autorova svijest u pogledu pripadnosti jer se naziva *Vinodolcem*. Unatoč mladenačkim nepodopštinama, gimnaziju je 1833. godine završio s odličnim uspjehom. Danas nije moguće cjelovito rekonstruirati koje je predmete ondje slušao jer su svi, osim vjeronauka i latinskoga jezika, bili objedinjeni pod nazivom *et aliis materiis*. Ocjenjivalo se na kraju školske godine te su svi učenici svrstavani po uspjehu. Ivan ne samo da je u svemu bio izvrstan nego je bio prvi među najboljima. O tome svjedoči i pismo u kojemu brata Antuna izvještava o situaciji u gimnaziji, ali i o svojem uspjehu:

„Srcu najdraži brate!

Bijah zbilja neizmjereno ganut, najdraži!, kad sam s najvećim sažaljenjem razumio tvoj udes, nepromijenjeno stanje tvog zdravlja, iz tvog pisma koje si poslao 9-og travnja, na Veliki petak, našim dobrim roditeljima. – Tko bi se našao na tom svijetu, a da se ne bi smilovao čovjeku kojeg su neprekidne bolesti dovele do neopisive slabosti? A ja koji se smatram njegovim bratom i ćutim se vezanim uz njega vječitim vezom naravi, zar ga ja ne bih morao oplakivati u najvećoj tuzi, potokom suza? – O ljubavi! koja vodiš dvije duše, međusobno vezane svojim vezom, priušti mi dovoljno suza da mome bratu danas iskažem svu potrebnu nježnost i da mu duboko usadim u srce koliko te trebam za nj. – Dne 20. pročitali su nam klasifikaciju prema zaslugama i uspjehu svakog pojedinog đaka. Kako sam likovao kada sam neočekivano čuo da sam na čelu odlikaša! Tisuću puta Bogu hvala za njegovu dobrotu, kojom me je obdario u naukama, tako da ću moći od toga crpsti korist: odšuljao sam se se prezadovoljan kući. Kombol, koji je do sada bio suplent u drugom razredu humaniora, sada je došao u treći gramatikalni razred, a na njegovu katedru došao je jedan Mađar koji predaje humaniora, i ujedno četiri sata tjedno mađarski jezik, koja predavanja i ja posjećujem; on je također suplent. Kobler, koji je do sada bio kod nas, otišao je u prvi razred kao suplent, a Suppe je potpuno izbrisan iz nastave. S tim ostajem, grleći te ljubeći.

Tvoj dobri brat Ivan
Rijeka, dne 30. travnja 830.”⁸

⁸ Živančević, 1979: 306.

Srednjoškolske je dane provodio u siromaštvu, pa je poznat podatak kako je samo stan plaćao 65 forinti godišnje.⁹ Ipak, materijalne neprilike nisu spriječile njegov duhovni i intelektualni razvoj. Ispunjen klasičnom naobrazbom, Homerovim, Vergilijevim, Horacijevim i Ovidijevim pjesničkim zasadama, u korespondenciji s narodnom deseteračkom tradicijom, počinje stvarati temelje kasnijega mu književnog djelovanja. Mađarizacija školstva posljedica je odluke Požunskoga sabora iz 1790. godine, a Mažuranićev je naraštaj bio prvi koji je tim putem realizirao sporni pakt između Hrvatske i Ugarske. U gimnaziji koju je pohađao mađarski jezik predavao je pjesnik Ferenc Császár (1807. – 1858.), koji je ondje došao kao suplent 1830. godine, što je razvidno i iz ranije predočenoga pisma. Neposredno prije dolaska u Hrvatsku zašao je u književnost pjesmom *Kemendvar* (1828.), dok je u Rijeci objavio svoj sonetni vijenac *Szonettkoszorú* (1831.) (usp. Živančević, 1988: 28). Iako interes za učenje mađarskoga jezika pri riječkoj gimnaziji nije bio osobito velik, Mažuranić iz toga predmeta polučuje jednakovrijedan uspjeh kao i iz svih ostalih. Kako se razabire iz njegova pisma Antunu iz 1833. godine, jedini je on u potpunosti zadovoljavao kriterije mađarskoga profesora te je u skladu s tim ostvario izvrstan uspjeh iz njegova predmeta. Da je Császár povoljno djelovao na svojega učenika, zaključuje se i po mnoštvu potpisanih mu djela u Mažuranićevoj ostavštini, za koja se smatra da su utjecala na stasanje njegove klasicističke poetike i zavičajnih reminiscencija. Tomu osobito svjedoči rukopis mitološkoga rječnika *Mythologiai Kézikönyv*, nastao u Rijeci u travnju 1832. (usp. Živančević, 1988: 28, 29). Zaključuje se kako su ti radovi bili profesorovi pokloni učeniku koji se isticao interesom, marljivošću i neosporivim talentom za poeziju i jezik. Upravo je to objašnjenje činjenice kako je Ivan Mažuranić u književnost inauguriran kao mađarski pjesnik. To je Đuro Stjepan Deželić u svojem djelu *Životopis preuzvišenoga gospodina Ivana Mažuranića* (1861.) zabilježio riječima kako je mladi Mažuranić već u šestome razredu pisao pjesme „poput pravoga Mađara“ (Živančević, 1988: 29). One su zauvijek ostale u rukopisu jer je njegov sin Vladimir Mažuranić, posmrtno objavljujući očevu poeziju, iz političkih razloga smatrao neprimjerenim njihovo tiskanje. Jedno je djelo ipak objavljeno 1832. godine u tiskari braće Karletzky u Rijeci, pod naslovom *Bucsudal (Oproštajna pjesma)*. Riječ je o prvome tiskanom Mažuranićevu radu, prigodnici riječkome vicegubernatoru Ferencu Űrményju te je nastalo u povodu njegova odlaska na Požunski sabor. Tiskan je kao letak, a čitan je i dijeljen uzvanicima na prigodnoj svečanosti. Njime progovara o realitetima

⁹ O tome i o ostalim svakodnevnim prilikama Ivan u svojem pismu od 15. prosinca 1829. izvještava Antuna. Živančević, 1979: 306.

konkretnoga trenutka ondašnje Rijeke i hrvatskoga položaja unutar Mađarske:

„Podji! Širi dobrostivo svoje ruke milosti / S mjesta gdje se eto stječu puti / Svete vatre sićanski Minosi, podji / Da prospeš blagoslov na naš dom!” (usp. Babić, 1993/1994: 25-29)

Zahvaljujući tome, kao i Császárevoj preporuci poznatome mađarskome književnom povjesničaru Ferencu Toldiju, Ivan uspijeva ishoditi državnu stipendiju za daljnje školovanje u Ugarskoj (usp. Živančević, 1988: 29-30). Studij filozofije upisuje u Zagrebu, odakle na drugoj godini odlazi u Szombathely, gdje čezne i proživljava duboke nostalgičarske epizode za domovinom. Čitajući *Danicu*, upoznaje se s ilirskim pretenzijama svojih sunarodnjaka te se razvija u smjeru istinskoga domoljuba. Stoga se može reći kako je mladenački boravak u Rijeci Mažuranića prvenstveno intelektualno i književno oblikovao. Ondje prikuplja svoja osnovna znanja i spoznaje, što postaje ključnim okidačima njegova kasnijega književnog i političkog programa. Da se tih godina mogao ugledati i na nacionalno stvaralaštvo, uvjerava i podatak da je ranije u Rijeci tiskano nekoliko knjiga na hrvatskome jeziku, pretežno crkvenoga sadržaja, od kojih je najstarija zapisana: *Pisme koje se pivaju pod svetom missom zajedno s pismom prid pridiku* (1790.), a neke su objavljene upravo za vrijeme njegova boravka ondje (usp. Antić, 1965: 71). Babić piše kako je Mažuranić više puta navodio kako se „upravo u Riječkoj gimnaziji formirao kao intelektualac koji je u slijedu svoje-ga života mogao lako i brzo ponirati u književno stvaralaštvo mnogih pisaca i u djela tolikih filozofa, što je bilo predmetom njegovih ambicioznijih interesa” (Babić, 27: 1993/1994). Valja istaknuti kako je iste godine kada kao šesnaestogodišnji gimnazijalac piše svoj prvijenac na narodnome jeziku nastao i Štoosov *Kip domovine*. Dvije godine nakon toga grof Janko Drašković piše svoju *Disertaciju*, u kojoj iznosi stav kako je hrvatski jezik dostatan da se njime izrazi sve ono što nam „srce i pamet zahteva” (usp. Drašković, 1965: 93). Godine 1835. Antun Mažuranić dobiva dopuštenje da predaje hrvatski (ilirski) jezik i književnost pri zagrebačkoj gimnaziji (usp. Antić, 1965: 66), a iste godine Gajeva je *Danica* prvi put ugledala svjetlo dana. Navedeni podaci sugeriraju kako je mladi Mažuranić među prvima spoznao važnost probitka hrvatske književne riječi u svjetlu borbe za nacionalni identitet. Sve je to posljedica njegova boravka u sredini koja mu je istovremeno pružila golemu intelektualnu i kulturnu širinu, no iz političkih ga je razloga sputavala u potpunoj afirmaciji narodnoga duha. Pozitivna strana Mažuranićeve pretrpljene mađarizacije tijekom školovanja osim intelektualnih je temelja svakako i utjecaj mađarskoga profesora Császára na njegovu stvaralačku misao. Kasnije mu pjesme na narodnome jeziku predstavljaju i vrelo mitoloških

zasada, a kanoni poput četrnaestoga i petnaestoga pjevanja Gundulićeva *Osmana* objavljeni 1844. i epa *Smrt Smail age Čengića* (1846.) svakako se nadovezuju na sva znanja prikupljena tijekom riječke epizode. Upravo se u tom poznanstvu može tražiti ishodište njegove kasnije pacifističke politike prema Mađarima, prezentirane u kolosalnome programatskom spisu hrvatskoga preporoda *Hrvati Mađarom* (1848.). Politika je to koja istovremeno sadrži i snažan domoljubni polet, formiran tijekom boravka u Rijeci, a potom i u Ugarskoj, kamo dopijeva dijelom i Császárevom zaslugom. Godine 1875. Ivan Mažuranić, u službi hrvatskoga bana, ponovno posjećuje grad koji mu je obilježio mladost. Samo godinu prije podnio je nalog kojim se trsatskoj školi (dotad prizemnici s dvjema prostranim učionicama) ima dograditi još jedan kat, na čemu su mu zahvalne i današnje generacije osnovnoškolaca. Godine 1874. ljevaonica kovina prerasla je u prvu u svijetu modernu Tvornicu torpeda, pa se Mažuranićev pohod odvija u vrijeme koje je obilježilo riječku industrijsku povijest (usp. Strčić, 1994b: 57). Bio je to važan događaj, tim više što je u isto vrijeme trebao doći i Franjo Josip I. O tome su svakodnevno izvještavale novine, a posebno kraljevički list *Primorac* (usp. Lukežić, 2019a: 115). Tako dopis iz Rijeke od 3. svibnja 1875. navodi:

„Ovdješnja trgovačko-obrtnička komora kani se prigodom dolazka Nj. Veličanstva kralja pokloniti i našem banu Ivanu Mažuraniću, i umoliti ga, da svojim uplivom djeluje na ugarsku vladu, neka bi dozvolila gradnju zemun-sisačke željeznice. Taj zaključak mimoišao je municipijum riečki, premda već i diplomatski običaj iziskuje da se pokloniš banu prijateljske i pogranične države. No danas su slučajno napeti odnošaji medju Kozalom i Hrvatskom. Onomad je bio na Rieci podban Živković, nu opet je krenuo u Zagreb. Doznajem iz najpouzdanijega izvora, da će i hrvatski ban za ovaj put obaći hrvatsko primorje, te iz Rieke okrenuti ravno put Zagreba. Tu sumnju potvrđuje još i ona okolnost, da službeni zagrebački list samo recitira viesti iz drugih novinah, a sam o tom još ni rieči neproslovi. Kako si možete pomisliti, ta se je viest jur ovdje neugodno dojmila; kako će se dojmiti primorja, o tom prepuštam, da vaši štioći sude.” (Primorac, III, br. 36, 5. V. 1875. Naši dopisi. Na Rieci, dne 3. svibnja., u: Lukežić, 2019a: 115)

Mažuranić je kao ban uživao golemo poštovanje i povjerenje i širega riječkog stanovništva, o čemu 12. svibnja iste godine također podrobno svjedoči *Primorac*:

„Noćas nam stiže iz Rieke sliedeća brza viest: Svietli se je ban dovezao ovaj čas karlovačko-riečkim vlakom. Na svih postajah karlovačko-riečke pruge, čekalo ga je vani sila otmjena i prostijega naroda, da bana na prolazu pozdravi. Na postajah Komorske Moravice, Delnice i Fužina bila je osobita množina pučanstva, koja je bana srdačno i oduševljeno pozdravljala. Na postaji bakarskoj bilo je takodjer sila

naroda iz Krasice i Drage, koj je došao bio pod trobojnim zastavama, da se raduje banovu dolasku u primorje. Iz Bakra do Rieke, kad je već medjutim bilo zamračilo, izpaljivali se duž pruge bengalički ognji, a pučanstvo oduševljeno pozdravljalo jureći vlak. I na postaji riečkoj bio je banov doček srdačan. Tamo se skupi slučajno i naravno bez ikakva događanja prilična kita rodoljuba, koja, uvidiv bana, nemo-gaše odoliti srcu, da mu neuzklikne ponovno „Živio“. Riečani su ga primili dostojanstvenom i grobnom šutnjom. Svetli ban odsjeo je kod presvietloga Bartola Zmajića. U banovu vlaku bio je još i nadvojvoda Josip, zagrebački nadbiskup Mi-halović i nekoji drugi dostojanstvenici iz Pešte. Večeras će posebnim vlakom stići Wenkheim i Pechy. A druga jedna viest, koju smo o banovu dolasku dobili, glasi: Na 9 ½ sati stiže svetli ban na Rieku. U Vrbovskom ga je izčekivala županijska deputacija. Na svih postajah pozdravljao je narod bana, no osobito oduševljeno i mnogobrojno na postaji moravičkoj, fužinskoj i delničkoj. Na kolodvoru riečkom slučajno se okupilo nešto Hrvata, koji mu oduševljno klicahu.“ (Primorac, III, br. 38, 12. V. 1875., u: Lukežić, 2019a: 116)

Dana 5. svibnja iste godine *Primorac* izvještava:

„Svetli ban nastanio se je, kako smo javili, kod presvietloga gospodina Zmajića. Tamo su mu se u sriedu predstavile deputacije naših občina. Svetli ban opitao se je za potrebe pojedinih občina, naglasio predstojeću organizaciju i važnost občinskoga organizma u upravi, te izrekao nadu, da će naše občine odgovoriti svojoj dužnosti. Isti dan posjeti nj. preuzvišenost sudbeni stol i županija, a odgodi radi kratkoće vremena posjet hrvatskoga gimnazija do svojega povratka u primorje. U četvrtak poklonili su se svetlom banu trgovačka riečka komora, gradsko zastupstvo i gradsko poglavarstvo. Komora i municipij preporučili su banu, da se zauzme za Zemun-sisačku željeznicu, što im ban dragovoljno obre-če. U subotu posjetit će nj. preuzvišenost Trsat, a nedjelju krenuti put Zagreba. O banovom boravku na Trsat donieti ćemo potanji opis, no čujemo, da mu pri-morje sprema srdačan doček.“ (Primorac, III, br. 39, V. 1875. *Naš vjestnik. Boravak svietloga bana na Rieci*, u: Lukežić, 2019a: 116)

Nakon vijesti o dolasku bana u grad, isti list 19. svibnja podrobno opisuje Mažuranićev posjet Trsatu, kao i prigodna svečanost koju su žitelji upriličili svo-jemu banu. Tako stoji:

„Prošle je subote grad Trsat imao u svojem okviru svietloga bana Ivana Mažuranića. Onako iznebuha i skoro bez svake priprave bio je doček ipak vrlo srdačan. Mi smo se dočeku Ivana Mažurnaića onako iskreno radovali, kano to iskreno vodimo opoziciju proti vladi, koja se krsti Mažuranićevim imenom. Ivan je Mažuranić najodličniji sin primorja, te nas spaja š njim i neko drugo čuvstvo,

koje nije u savezu sa nikakovom politikom. Nekoji su nam rekli, da se je ban onaj dan kano preporodio, jer onako živahan, onako veseo da nije ban jur odavna bio. Možda je primorski zrak ili su možda uspomene rane mladosti onaj dan djelovale na Ivana Mažuranića, to je ipak istina, da nas je svih uzhitio. To čuvstvo, kojim je onaj dan planulo primorje, ona ljubežljivost, koja se je crtala na ozbiljnom inače licu banovu, ostat će i u crnih dnevnih milom našom uspomenom. Uz bana bili su onaj dan na Trsatu i njegovi pobornici, odlični zastupnici hrvatskoga sabora. Poviestnici, onako revni i istinski, kano što je Ivan Kukuljević, ili onako oštri naši politički protivnici, kano što je kanonik Vučetić, nisu zaista, niti prvi iz pukoga komplimenta, a drugi čak iz osobite ljubavi, pohvalno spominjali primorje, mi bi dapače rekli, da je to tako, dočim to dva protivnika tvrde. Svečanošću je ravnao dr. Marijan Derenčin. Ima ljudi, koji, ma se i neslagali s Derenčinovim nazori, voljno mu priznavaju, da je on muž velika praktičnoga djelovanja, muž akcije. No vjernije, nego je onaj dan Derenčin banu, nebi mogao nitko tumačiti želje primorja. Derenčin spaja u sebi veliku eneržiju sa velikom umjerenošću, od koje bog daj, prikoristili nešto i drugi odlični faktori u našoj zemlji. Nešto je svečanosti doprinielo to, što smo još svi bili pod neposrednim utiskom kraljeva boravka, nešto je dopriniela blizina otudjele Rieke, no ne svega. Mi smo znali da ban nije došao na svečanost radi ove, nego da se kano glava zemlje i reformatorne vlade uputi o svem, što je u onu i prilično jur dosadnu melodiju o prenosu oblasti, jer ban; to je dična zadaća hrvatskoga sabora, pa kano što mi nebi nikad ničesa primili tobož kano milost iz vladinih ruku, uvijek bi se dičili, kad bi nam to pravo dopitala svakolika zemlja u svojem saboru. Ban, kano što je mudar politik, mora već iz te svrhe upotriebiti primorje kano strašilo proti otudjeloj Rieci; ban, kano što je gorljiv primorac, nemože dopustiti, da ga zatre neprijateljstvo Magjara, kojim je ono požudu za morem uvijek valjda podušilo. Mi znamo, da su na Rieku došli bili ove dane sami Šavli, a vratili se kući Pavli. Dakako, drugčije nije smjelo biti. U zemlji se jur odavna znalo, da primorac kano živa vatra gori za domovinu, znalo se, da je ovdje pri izborih i pri svakoj rodoljubnoj akciji vladala upravo klasička disciplina, znalo se i još koješta, nu bilo je i pogana Šavla, koji se je ovdje u primorju prekrstio. Mi se tomu obratu radujemo, jer on može zatrti tolike predrasude, koje nas nagrđuju: radujemo se simpatijom, na trsatskoj svečanosti izraženim, jer su one zalogom uzajemne naše ljubavi za domovinu. A čemu se pako s ponosom radujemo, to je bio dolazak Ivana Mažuranića. Na Trsatu bio je samo preludijum onoga svečanog čina, koj se će banovim ponovnim dolazkom u primorje ovdje odigrati. A to možda nadahne našu vladu nekom eneržijom i nekoim neovisnim duhom, kojega mi u njoj još nevidimo.

A sad evo kratak opis svečanosti:

Dne 15. t. m. u 8 sati prispjeo je ban, praćen vitezom Smaićem, u Sušak, te bijaše na riečkom mostu dočekan od trsatskoga načelnika dr. Derenčina, podnačelnika Radivoja i občinskih zastupnika gg. Žige Domjana, trgovca, Frane Valenčića, presjednika, i Dionizija Jakovčića, brodovlasnika, sva trojica iz Sušaka. Dr. Derenčin pozdravi je bana sa nekoliko rieči, te predložio mu osnovu, po kojoj nakon prodaje državnoga zemljišta (bivša franjevačka brajdica) imao bi se Sušak regulirati. G. Domjan razloži banu obširnije skrajnu nuždu, da se u govoru stojeće zemljište prodade. Ban se vrlo interesirao za predmet, te obrekao, da će on kod zajedničke vlade požuriti prodaju jur parcelirana zemljišta. Za tim, uputi se ban, praćen od više kola, u Martinšćicu, da razgleda ondješnji kamenolom. Na putu zaustavi se ban kod dilja Bačić-Belčevih, te razgleda ondje tri velika broda, koja se grade. Bana dočekaše smjerno brodograditelji i vlasnici brodova gg. Srića iz Drage i Petarević iz Dubrovnika. U Martinšćici, nakićenoj takodjer mnogobrojnim hrvatskimi zastavami, dočeka bana g. Sivel, ravnatelj francuzkoga poduzetničtva radnje riečke luke, za koju se lomi kamen u Martinšćici. On mu pokaza i raztumači radnje. Ban ih razgleda u poedinostih: parnu mašinu, kojom se veliki bloki (stiene) poput neznatnih igraljka toware na ladje, na kojih se do riečke luke dovažaju, tovarnicu željezna orudja za radnje potrebita itd. Ban se o radnjah pohvalno izrazi, pa gledajući, koliko je prostora dobiveno uslied rušenja gore, reče francuzki g. Sivelu: Jučer kad sam u pratnji Njegova Veličanstva gledao, gdje je na Žurkovu ona gorostasna mina svalila u more tolike naše gore, mislio sam: Eto Francuza, koj sužnuje hrvatski teritorium, nu danas moram priznati, da ga ovdje rušenjem gore širite; ta je ovdje prostora za mali gradić. Gosp. Sivel odvrati, da je ovo zemljište prikladno za tvornicu, jer da je odasvud obkoljeno živom vodom. Francezko poduzetničtvo da misli na podignuće tvornice tkanina. Po tom uputi se ban sa pratnjom na parobrodu poduzetničtva do Žurkove, da vidi s bliza uspjeh jučerašnje mine, s kojom je poduzetničtvo vrlo zadovoljno. Vrativ se u Martinšćicu, zahvali se g. Sivelu, te podje natrag u Sušak u papirnicu gg. Smith & Meyniera. Vlasnici veličanstvene te tvornice, jedne između najvećih u Austriji, dočekaše glavom bana, te ga pratijahu tvornicom, u kojoj se bavio ban do poldna. U četvrt sata popne se do Trsata, gdje bijaše od silne svjetine primljen neopisivim oduševljenjem. Kad je ban stupio pod veličanstveni slavoluk, na koje čitale su se rieči: „Dobro došao svietli bane“, i kad je prestalo gruvanje mužara, sviranje carevke po vojničkoj muzici, klicanje pučanstva, kad na čelu starešinstva pozdravi kratkim slovom podnačelnik Radivoj, mala jedna petogodišnja djevojčica Celina, kći pomorskog kapetana Grbca, stupi unapried i

pozdravi bana slovom, koje ćemo u budućem broju uvrstiti. Izgovori ga tako glasno, pravilno i čuvstveno, da smo mislili, da slušamo četrnaestogodišnju djevojku. Svi prisutni bijahu ganuti, a sam ban duboko tronut, dignu malu Trsašćicu, te je opetovano poljubi i drža u naručaju usried klicanja pučanstva. Odrasle i baš krasne djevojke imućnijih kuća iz Trsata i Podvežice od slavoluka do obćinske kuće činjahu špalir i sipahu cvieće. Bile su ukusno odjevene: biela halja, široka svilena modra šarpa, preko ramena utvrđena na plećih i prsih zlatnimi poprsnicami, primorski zlatni luštrin ili kordun oko vrata, u kosi ukusno posadjeno cvieće. Ban, iza kako udari svetčano temeljni kamen nove obćinske kuće, pohodi mužku školu, gdje ga pozdravi učenik Bakman, zatim podje u žensku školu, gdje ga dočeka supruga načelnikova. Nakon pohoda škola podje ban u samostan franjevački, gdje ga dočeka gvardian, koj mu pokaza nekoje znamenitosti samostana. Ban kleknu pred oltarom čudotvorne B. Djevice Marije i krotko se pomoliv, ode u samostansko blagovalište, gdje ga sakupljena samostanska obitelj pozdravi gromovitim živio. Zatim posjeti župnu crkvu, iz koje podje u Nugentov negda Frankopanov grad. Grof Nugent glavom pozdravi bana. Ban se dugo vremena zabavi u kaštelu, razgledav sbirku slika i kipova, pohodiv kapelu i raku, nauživ se divnih vidika na Rieku, Rječinu, luizinsku cestu itd. te ostavi grad, zahaljujući se što srdačnije grofu Nugentu, vriednomu sinku, što reče slavnata otca. Na molbu g. Mata Matkovića, obćinara trsatskoga, koj se mnogo godina bavio u Egiptu, Indijah i Kini i ondje sakupi sbirku raznih prirodna i umjetna, podje svietli ban u njegovu kuću te očitom dopadnošću razgleda liepu sbirku. Odanle vrati se u obćinsku kuću, gdje je duže vremena čitao zapisnik o sjednicah obćinskoga zastupstva te pohvalno se izrazio o točnosti, kojom se razprave vode i bilježe. Osobito se Njegova preuzvišenost izrazi pohvalno o obćinskom proračunu za tekuću godinu. U dva sata započeo je objed, štono ga obćina dala na slavu bana. Više od 50 gosta učestvovalo je kod zbilja sjajnoga banketa. Osim vladike Živkovića, grofa Nugenta i velikoga župana Fodrocya vidjesmo sab. zastupnike I. Kukuljevića, Miškatovića, Dr. Vučetića, Pusta, Šuškovića, zastupnike grada Varaždina Leitnera i Ritza, načelnika samoborskoga Špišića, vlasnika papirnice Meyniera mladjega, baruna Vranyczany-ja, podnačelnika riečkoga Thierry-a, više obćinskih načelnika primorskih, imenice kraljevačkoga i kostrenjskoga, i g. Matešića i dr. Pilepića. Vojnička banda svirala je pred kućom. Sala, u kojoj bijaše banket, bila je vrlo ukusno urešena i gospodin trsatski načelnik priobći banu, da je urešenje sale obavio sam mjestni učitelj Udina. Obćinski zastupnici susretali su goste velikom udvornosti. Poslie trećega jela digao se je dr. Marijan Derenčin, da nazdravi premilostivomu kralju. Nasta neopisivo klicanje, koje

nisu ni zvuci pučke himne mogli nadjačati. U svojem liepom, klicanjem prekidanom i popraćenom govoru izrazi Derenčin na ime svoje občine zahvalnost kralju, što je občinu trsatsku uzvisio na samostalan položaj. Druga zdravica glasila je na bana Ivana Mažuranića. Na to se uz sveobći muk diže svietli ban i jasnim, krieplekim glasom zahvali na toj zdravici. Ban, najprije spomenuo primorje, iztače njegovu veliku revnost za materijalnim blagostanjem. On da to odobrava, no prije neka se podižu škole, jer bez umnoga neima materijalnoga blagostanja. Spomenu vrlo finim načinom razstrojstvo municipija bakarskoga i reče, da ima občina trsatska pokazadi napredkom, što može sama i pod svojom upravom. Banov govor, koj nemogasmo, jer je bio živa i brza improvizacija, dobro ni pratiti, uzbudio je veliko oduševljenje, koje se sleže kadje Derenčin opet uzeo rieč, da trećemu nazdravi vladiki Živkoviću. Živković je muž visok, odvažan, kano i njegova okružnica, koju je onomad na svoje svećenostvo napisao. Živković se srdačno zahvali. Za ovim nazdravi Derenčin grofu Nugentu, Vranyczanyu, a onda zastupnikom. Ovi se pojedince zahvaljivahu. U malo rieči narisao je Kukuljević živo boj primorja u starije doba, i to boj o slobodu i slavu naroda hrvatskoga. Zatim se nazdravljahu pojedincem, trgovcem i činovnikom. Svečanost je tekla u najvećem skladu. Vani je svirala glasba, a puk plesao. Poslie objeda ustane ban i sjedne pred občinskom kućom. Tu ga obkoluše svi gostovi i ban je osobito sa primorskim rodoljubi dugo i živahno razgovarao. Poslie se digne i stupi u sam puk. Pučanstvu prekupi srce. Ban svakoga počasti sa nekoliko srdačnih rieči, opita se za ovu ili onu okolnost pojedinca, primorja, i pokaza, da su mu još živo u pameti uspomene iz same mladnosti. Oko 7 sati krenu ban, odpraćen pucnjavom i gromovitim klicanjem put grada Rieke. Za njim, oprostite se i strani gostovi, izrazivši trsatskomu starješinstvu zahvalnost na srdačnom, posve narodnom dočeku. Pred banom vozio se načelnik trsatski, a za njim povorka kočija. Nuzput svrati se ban u načelnikov ljetnik na Sušak i posjeti njegovu čestitu gospodju. Drugi dan krenu put Zagreba, obrekav skoro dolazak u primorje. Još dugo, iza kako je ban Ivan Mažuranić bio otišao, orila se na Trsatu slava domovini. Moramo još spomenuti, da je gostbu priredio naš Bakranin Vičević te stekao pohvalnu priznaju." (Primorac, III, br. 40, 19. V. 1875. *Ban na Trsatu* u: Lukežić, 2019a: 117, 118)

Iz predočenoga je članka razvidno kako Trsaćani Ivana Mažuranića ne promatraju samo kao političara nego prvenstveno kao sebi blisku osobu. Takav je stav potaknut njegovim primorskim podrijetlom i mladenačkim boravkom u njihovu gradu, pa se već u onodobnim dokumentima može tražiti začetak misli o povezanosti riječkoga tla i kasnijega mu života. To se iščitava i iz predočenoga

objavljenog teksta gdje se ban naziva „gorljivim Primorcem“. Upravo je njemu kao „najodličnijemu sinu Primorja“ ukazano povjerenje da „otudjelu Rieku“ otrgne od mađarskih težnji. Lokalno stanovništvo, suočeno s problemom odnarođenosti, u njegovoj je vladavini vidjelo mogućnost razrješavanja vlastite kompleksne situacije, što je svakako potaknuto njegovim dotadašnjim državniciškim agilnim zalaganjima za nacionalne interese.

IVANA BRLIĆ-MAŽURANIĆ

Kruna koja objedinjuje stvaralačke, ali i domoljubne misli novljanskih Mažuranića – od Antunovih preokupacija za jezičnim izrazom, Matijina putopisnoga angažmana i Ivanove cjelokupne ostavštine preko izuzetno lirskih elemenata obilježenih zavičajnim reminiscencijama iz djetinjstva Frana Vladimira (1859. – 1928.) – pripala je Ivani Brlić-Mažuranić. Ta izuzetno obrazovana prva žena člаница Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti rođena je u Ogulinu, 1874., a književnošću se počela baviti 1902. godine, kada je debitirala pjesničkom zbirkom *Valjani i nevaljani*, nakon koje je uslijedila druga, pod naslovom *Slike* (1912.). Najpoznatija je po dječjem romanu *Čudnovate zgode šegrta Hlapića* (1913.) te po *Pričama iz davnine* (1916.), u kojima pokazuje relevantno znanje iz područja hrvatske i slavenske mitologije te narodne predaje. Ivanin rad kritičarski razmatra i Antun Gustav Matoš ne krijući svoje oduševljenje njezinom pojavom na domaćoj književnoj sceni (usp. Matoš, 1994: 145-149).

Mladenačke uspomene Ivane Brlić-Mažuranić ponajviše su vezane za lik i djelo njezina djeda, bana pučanina. „Nije čudo što sve svoje obiteljske uspomene ona iznosi s jakim osjećajem da je rođena u darovitu i slavnu miljeu i da je odrasla u nazočnosti velikih imena hrvatske političke i umjetničke scene, među mnogim odličnicima koji su rado i često dohodili u ugledni banski dom Mažuranića.“ (Čorkalo, 1994: 33) Književnica u svojoj *Autobiografiji* (1916.) navodi kako je upravo iz roditeljskoga doma naslijedila prve jake dojmove kojih se sjeća, a to su bili „ljubav za hrvatsku domovinu i široki zanosni pojam slavjanstva“ (Brlić-Mažuranić, I., 2013: 130). Osim djeda, kojeg naziva „silnim starcem uzvišena uma i strogih etičkih nazora“ (Brlić-Mažuranić, I., 2013: 130-131), spominje i baku Aleksandru Mažuranić rođ. Demeter, koju opisuje kao „tihu i slabu stariću“ pronicava duha (usp. Brlić-Mažuranić, I., 2013: 131). Ivanina povezanost s djedom nalaže i isticanje njegovih korijena, koji vode do Novog Vinodolskog. Tako u svojem dnevniku navodi: „U petnaestoj svojoj godini učinih prvi svoj put, i to u Primorje“ (Brlić-Mažuranić, I., 2013: 131). Impresije koje je ondje obu-

zimaju prvenstveno su vezane za fenomene mora i starine, čemu pogoduje razgovor s, tada osamdesetosmogodišnjim, Ivanovim najstarijom bratom, Josipom Mažuranićem.

„On je još jedini i posljednji nosio staru novljansku nošnju: suknene bijele hlače uska kroja, plavi prsluk i maleni, okrugli šeširić. Odlomak neke stare novljanske pjesme o «msecu travnju» koju mi je u razgovoru rekao, zabilježila sam odmah u moju bilježnicu. Ta mi je bilježnica važnošću dakako nadilazila svu ostalu putnu prtljagu roditelja.” (Brlić-Mažuranić, I., 2013: 132)

Taj je pohod za Ivanu bio u mnogočemu presudan: ne samo da se upoznae s dotad neistraženim dijelom zemlje kojoj je u roditeljskome domu na kontinentu pristupala s toliko poštovanja nego i s pozitivističkom vizurom djedove ličnosti, koju će Dragomir Babić u svojim radovima više puta rekonstruirati. Iz svega navedenog, razvidna je i njezina sklonost bilježenju, iz čega nesumnjivo proizlazi empirijski duh na kojemu kasnije izgrađuje svoja djela, a kojim se vodio i sam Ivan Mažuranić. Susret s Primorjem vezan je i za njezin prvi posjet Rijeci.

„Moji zapisci sa toga puta počinju romantičnim usklikom: ‘Raskinuti će se čarobna zavjesa kojom je dosada za mene svijet prekriven bio! Zaista, patetična riječ za put, koji je imao poći do naše Rijeke pa do Primorja!’” (Brlić-Mažuranić, I., 2013: 131)

Iz Ivanina se izvornoga rada, pod nazivom *Putne bilješke*¹⁰ (1889.) saznaju svi lokaliteti kojima prolazi do konačnoga odredišta. Prvo što dolaskom u Rijeku uočava jesu kiša, mornari i brodovi *Bakar* i još jedan, kojemu ne navodi ime. Sljedećega dana, na svoj petnaesti rođendan, posjećuje *Sušak* i *Vilu Ružičevu* (Brlić-Mažuranić, I., 2016: 33). Riječ je o kući riječkoga poduzetnika Đure Ružića (1834. – 1922.), koja se nalazi u današnjoj Strossmayerovoj ulici 26. Odmah zapaža: „... Ovkraj mosta koj je medja med Hrvatskom i Madjarskom, sve nadpisi na hrvatski, a onkraj odmah na prvoj kući već talijanski.” (Brlić-Mažuranić, I., 2016: 33) Bilježi i podatak kako se u mađarskome predjelu Rijeke mađarski jezik gotovo i ne čuje, no zato je više puta čula govor na engleskome (zahvaljujući engleskim brodovima koji su ondje pritajali, od kojih navodi *Athenian*) (Brlić-Mažuranić, I., 2016: 34). Nakon Sušaka, pohodi Trsat, za koji kaže: „To je nedvojbeno najljepši izgled koj sam diljem ovoga puta vidila.” (Brlić-Mažuranić, I., 2016: 33) Pritom zastaje na opisu glasovitih trsatskih stuba i kamena s natpisom koji bilježi kako je, prema vjerovanju, ondje 16. svibnja 1264. zastala Majka Božja, koja je odatle pošla do crkve (usp. Brlić-Mažuranić, I., 2016: 33). Spominje i kaštel, nekoć fran-

¹⁰ Autorica kaže: *Počete 13. travnja 1889. u subotu u pol osam u jutro na zagrebačkom kolodvoru u čekao-nici* (Mažuranić, I., 2016: 23).

kopansko sklonište od Osmanlija, u Ivanino vrijeme vlasništvo obitelji Nugent. Obilazi stan i zbirku statua „staroga Nugenta“, kao i podzemni kompleks grobnica, zatvora i tunela. Pritom ističe kako grad (Trsat) „nije u redu držan“ te bi po njezinu mišljenju „... sve u zlato okovati morali“ (Brlić-Mažuranić, I., 2016: 34). S vrha se najvišega tornja uočava čitav grad, pa Ivana nabraja Rječinu, tvornicu papira, kazalište i najljepše od svega – more, s otocima Krkom i Cresom. Zadržava se i na opisu najpoznatije riječke ulice – „Corsa“, za koji kaže kako je velik, no da su dućani ondje „grozni“. Spominje i gradsku tržnicu, smještenu „u trijah velikih prostorijah“ unutar kojih se prodaju riba, zelenje i meso te voće (usp. Brlić-Mažuranić, I., 2016: 34-35). Ivanini putopisni zapisi predstavljaju relevantan izvor ne samo njezinih subjektivnih promišljanja te dojmova nego i faktografskih podataka, vrijednih razmatranja i s današnjega aspekta. Sve to autorica estetski relevantno literarno uobličuje, pa je razvidan visok stupanj njezine književne zrelosti. Kako se iščitava iz bilješki, sklonost memoarskim zapisima baštinila je od svojega „stričevića“ Vladimira Frana Mažuranića. Željela je da njezini „laički zapisci steknu važnost potpuno iskrenih i spontanih bilježaka“ te da utječu na recepciju povijesti njezina vremena (Brlić-Mažuranić, I., 2016: 266). Govoreći konkretno o Rijeci, vrlo minuciozno podastire aktualno stanje jer se, osim na gradskim znamenitostima, zadržava na cjelokupnoj slici građanskoga društva toga vremena. Njezin promatrački interes, osim svih ljepota, bilježi i po koji nedostatak, iz čega se razabire njezina osviještenost za nacionalni kulturni život. Osobito zanimljiv trenutak u tekstu referiranje je na kuću Ružićevih. Njezin nasljednik, ban Savske Kraljevine, ministar pravde, advokat, kulturni djelatnik, slikar i doktor prava, Viktor Ružić stariji, postat će suprugom Nade Brlić, Ivanine kćeri. Sanja Lovrenčić piše kako se najstarija Ivanina kći Nada udala za Ružića te se odselila na Sušak 1917. – iste godine kada se rodila Nevica, „neočekivano i žarko ljubljeno“ Ivanino najmlađe dijete (usp. Lovrenčić, 2013: 222). Ivana će upravo nakon toga događaja, drugi put u životu, pohoditi Rijeku te boraviti na Sušaku, u kući kojoj se kao djevojčica divila. Tijekom svojih kasnijih memoarskih zapisa, bilježi kako ju je u ljeto 1929. godine u Brodskim Vinogradima posjetila kći Nada Ružić sa Sušaka. Kaže: „Ona ima petero dražesne djece što nipošto nije njena jedina odlika, no za mene, bakicu, najvažnija.“ (Brlić-Mažuranić, I., 2016: 244) Rijeke se dotiče kada piše o lokalnom razvoju događaja u Brodu na Savi, za doba državnoga prevrata 1918. godine. Bilježi sadržaj brzojava ministra predsjednika bana Mihalovića, koji proglašava da se Rijeka podvrgnula Narodnome Vijeću te da se na svim ratnim brodovima viju hrvatske zastave (Brlić-Mažuranić, I., 2016: 305-306). Pritom ne krije svoje zadovoljstvo te se pita

hoće li nadolazeći naraštaji uopće znati cijeniti slobodu. Sastavljajući oporuku, u Brodskim Vinogradima 15. rujna 1931., napominje kako je njezin zet, Viktor Ružić 1926. pripomogao obitelji koja se zatekla u teškoj financijskoj situaciji kupnjom kuće u Brodu, koju je platio 212.000 D. te se obvezao kako će 100.000 D. isplatiti najmlađoj Nedjeljki u trenutku njezine punoljetnosti (usp. Brlić-Mažuranić, I., 2016: 407-408). Iz toga se razabire kako je Ružić aktivno sudjelovao u obiteljskim zbivanjima te je svojim financijskim doprinosima Ivani pomogao u trenutku najvećih nepravilika.

VILA RUŽIĆ

Ono što i danas svjedoči o kontinuiranoj povezanosti obitelji Mažuranić s gradom Rijekom jest Vila Ružić. Riječ je o rezidenciji arhitekta Davida Bunette, u koju se osmeročlana obitelj Viktora i Nade Ružić useljuje 1938. godine. Dotad su boravili u obiteljskoj kući smještenoj na Sušaku (točnije Piramidi), koju Ivana Brlić-Mažuranić spominje u svojim bilješkama. Njezina povijest seže još u 1888. godinu, kada ju je u historicističkome stilu rane renesanse izgradio kraljevski kotarski tehnički izvjestitelj Julije Stanisavljević, za kojega će Radmila Matejčić reći da je „arhitekt europskoga ukusa“ (Matejčić, 1990: 281). Kuća Ružić prvotno se nalazila iznad kupališta, dok je danas zatvorena između dva kraka ceste – jednoga koji središte Rijeke spaja s Jadranskom magistralom i drugog koji ga spaja s naseljima Krimejom, Vežicom, Vojakom i Trsatom. Raskošni balkoni, lođe i terase svjedoče o njezinu nekadašnjem sjaju te je vizualno izdvajaju od okoline. Malo je poznato kako se upravo u njoj rodio maestro Lovro von Matačić (1899. – 1985.), o čemu prolaznike izvještava spomen-ploča koju su Sušačani postavili svojemu sugrađaninu. Preseljenjem u vilu na Pećinama obitelj stvara spomeničku zbirku Mažuranić – Brlić – Ružić, koja danas sadržava 8.000 knjiga u 10.000 svezaka, kolekciju fotografija, dokumenata, stilskoga namještaja, umjetničkih slika i bista te osobnih predmeta spomenutih obitelji (usp. De Canziani Jakšić, 2005: 43). Biblioteka je nastala zahvaljujući ostavštini braće Antuna i Ivana Mažuranić, kao i doprinosima Matije, Vladimira (Ivanova), Želimira Mažuranića te Ivane Brlić-Mažuranić. Udajom za Vatroslava Brlića, Ivana je u Slavonskome Brodu stvorila vlastitu knjižnicu i arhiv, što je, zbog mnogih vrijednih dokumenata i obiteljske korespondencije, nedjeljiv dio knjižnice Ivana Mažuranića i Ružića. Značaj je obitelji Mažuranić za kulturnu baštinu grada Rijeke nemjerljiv jer se sve ondje pohranjeno odnosi na njihov književni i znanstveni rad. U tom kontekstu valja spomenuti jedan od rukopisa Gundulićeva *Osmana*,

kao poklon crnogorskoga vladike Petra Petrovića Njegoša Antunu i Ivanu. Prilikom sastavljanja rječnika toga epa, Mažuranići dolaze u posjed leksikografskoga blaga, poput djela Mikalje, Belostenca, Della Belle i Stullija, a tijekom znanstvenih sagledavanja starije hrvatske književnosti i djela dubrovačkih pisaca te njihovih izdanja iz 16. i 17. stoljeća. Tijekom istraživanja glagoljičkih rukopisa, zahvaljujući krčkim svećenicima, dolaze do glagoljičkoga korpusa, u kojemu se ističe *Levakovićeve misal*. Devetnaestostoljetna djela brojčano čine najveći dio fundusa knjižnice, a obuhvaćaju prvenstveno periodiku, i to izdanja *Danice ilirske*, odnosno *horvatske* i *Kraglškoga Dalmatina*. Važna su i izdanja Antuna, Ivana i Matije Mažuranića, kao i ona Andrije Torkvata i Ignjata Alojzija Brlića te Ivane Brlić-Mažuranić, s primjercima tiskanima na četrdesetak stranih jezika. Usto, dio baštine čine i predmeti za svakodnevnu uporabu, među kojima se ističe prstenje Ismail age-Čengića¹¹, vrijedan notes Ivana Mažuranića s njegovim inicijalima te tabakera s likom nimfe. Također, valja izdvojiti i predmete iz obitelji Badovinac pl. Badovinski, Daubachy, pl. Doljskih, pl. Špun-Štrižičevih, grofova Lantieri, Solchi-Schulz von Altenkazze, Muller von Thomamuhl, Dworksi, von Praus, Nikolića baruna Podrinjskih, pl. Zajc, Brlića, von Bernath, Lendway, Vilar, Demeter, von Kuslan, Nestoroff, Gelletich, de Adamich, de Vallentsits, de Marsano Ploech i drugi (usp. De Canziani Jakšić, 2005: 43-44). Zbirka, zahvaljujući rodbinskoj povezanosti Mažuranića s obitelji Dimitrija Demetra, čuva i vrijedne predmete toga istaknutoga hrvatskog devetnaestostoljetnog ilirca, književnika i kulturnoga djelatnika. Neki od njih su školsko izvješće zagrebačke gimnazije iz 1826. godine, kada je on bio njezinim učenikom. Tu su i knjige na novogrčkome jeziku, s Demetrovim ex librisima, kao i ina njegova izdanja, poput *Gramatičkih pokušanja*. Od ostalih se predmeta ističu ormar za knjige i pisaći stol te diplome, s medicine u Padovi i iz *Agramer Humanitatis Verreina*, iz 1836. i 1858. godine (usp. De Canziani Jakšić, 2008: 247-251). Spomenička knjižnica i zbirka Mažuranić – Brlić – Ružić 2000. je godine otvorena za javnost, uz vodstvo po najavi. Zbirka, knjižnica te park Vile Ružić danas su mjesta različitih kulturnih događaja, kao što su predstavljanja knjiga, likovne i povijesne izložbe te predavanja.

¹¹ Poklon Đorđa Cerovića (sina Novice Cerovića) Ivanu Mažuraniću.

Zaključak

Ovim se radom nastojao osvijetliti doprinos novljanske obitelji Mažuranić kulturnom životu grada Rijeke 19. stoljeća. Iako je nacionalna situacija tijekom toga doba bila turbulentna, nije omela interese iliraca za stasanjem hrvatskoga identiteta, prvenstveno preko jezika. U svrhu toga važan je rad Antuna Mažuranića, ravnatelja riječke gimnazije. Svojim je učenicima aktivno progovarao o vrijednosti hrvatskoga jezika zalažući se za njegovu afirmaciju i izvan elitnih društvenih krugova. Ivan Mažuranić prva je svoja književna djela napisao kao riječki gimnazijalac. To je petogodišnje razdoblje nesumnjivo utjecalo na njegov daljnji književni put jer je podastrlo temelje na kojima kasnije piše svoja kanonska djela. Kasnije, tijekom svoje banske vladavine, ponovno pohodi taj grad, koji ga ukazanim poštovanjem i povjerenjem u njegovo političko djelovanje, smatra „najodličnijim sinom Primorja“ ujedno implicirajući kako je i Rijeka njegov dom. Ivana Brlić-Mažuranić svoj je prvi susret s Rijekom kao petnaestogodišnjakinja zabilježila u svojim memoarima u kojima nudi panoramsku sliku tamošnjega života i pruža uvid u gradske kulturne znamenitosti. Jedna je od njih kuća obitelji Ružić, koju kasnije posjećuje zahvaljujući udaji svoje kćeri Nade za Viktora Ružića, njezina nasljednika. U kasnije izgrađenoj Vili Ružić danas je pohranjeno i blago Mažuranića. Vrijedni rukopisi, tiskana izdanja te osobni predmeti čine zbirku koja progovara o stoljeću koje odiše neslomljivim duhom obitelji koja je zadužila i naše, ali i buduće vrijeme.

LITERATURA

- Antić, Vinko (1965.). *Pisci, Rijeka, Zavičaj*. Rijeka: Matica hrvatska.
- Babić, Dragomir (1991.). „Zavičajne odrednice Mažuranića“. *Fluminensia*, 3, 1-2, str. 110-119.
- Babić, Dragomir (1993/1994.). „Ivan Mažuranić u Riječkoj gimnaziji“, u: Vesna Munić (ur.), *Godišnje izvješće Prve riječke hrvatske gimnazije*. Rijeka, str. 25-29.
- Barac, Antun (1945.). *Mažuranić*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Brešić, Vinko (2014.). *Praksa i teorija književnih časopisa*. Zagreb: Periodica Croatica.
- Brlić-Mažuranić, Ivana (2013.). *Autobiografija*, u: Vinko Brešić (ur.), *Sabrana djela Ivane Brlić-Mažuranić. Kritičko izdanje*. Slavonski Brod: Matica hrvatska.

- Brlić-Mažuranić, Ivana (2016.). Moji zapisci. Dnevници, memoari, molitve, putni i drugi zapisi, u: Vinko Brešić (ur.), *Sabrana djela Ivane Brlić Mažuranić. Ostavština*. Svezak 1 (6). Slavonski Brod: Matica hrvatska.
- Brlobaš, Željka (2008.). "Slovnica Hèrvatska Antuna Mažuranića", u: Marija Znika (ur.), *Slovnica hèrvatska*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, str. 165-216.
- Čorkalo, Katica (1994.). "Ivana Brlić-Mažuranić i povijesni sjaj obitelji Brlić", u: Verica Vuković (ur.), *Ivana Brlić-Mažuranić. Prilozi sa znanstvenostručnog kolokvija 1994. o 120. godišnjici rođenja*. Slavonski Brod: Grad Slavonski Brod, Matica hrvatska, str. 33-40.
- De Canziani Jakšić, Theodor (2005.). „Spomenička knjižnica i zbirka Mažuranić – Brlić – Ružić”. *Sušačka revija*, XIII, 49, str. 43-49.
- De Canziani Jakšić, Theodor (2008.). „Dr. Dimitrija Demeter i njegova ostavština u spomeničkoj knjižnici i zbirci Mažuranić – Ružić – Brlić”. *Acta medico-historica Adriatica*, 6, 2, str. 243-252.
- Delaš, Helena (2018.). „Naglasna teorija Antuna Mažuranića”. *Croatica*, XLII, 62: str. 295-306.
- Drašković, Janko (1965.). Disertacija iliti razgovor, u: Marin Franičević (ur.) *Hrvatski narodni preporod I. Ilirska knjiga*. Zagreb: Matica hrvatska, str. 87-117.
- Janjatović, Bosiljka (1998/1999.). „Josip pl. Bunjevac u Rijeci (31. kolovoza 1848.) te ponovno uključivanje Rijeke u Bansku Hrvatsku”. *Rijeka*, IV, 1-2, str. 39-52.
- Janjatović, Bosiljka (2000.). „Dva pisma Josipa Bunjevca banu Jelačiću o Rijeci (31. kolovoza 1848.)”. *Rijeka*, V, 1-2, str. 175-187.
- Jelčić, Dubravko (1997.). *Povijest hrvatske književnosti*. Zagreb: Naklada Pavičić.
- Katičić, Radoslav (2008.). "Predgovor Slovnici Hèrvatskoj", u: Marija Znika (ur.), *Slovnica hèrvatska*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, str. 3-11.
- Lovrenčić, Sanja (2013.). *U potrazi za Ivanom*. Zagreb: Mala zvona.
- Lukežić, Irvin (2019a). „Ban Mažuranić na Trsatu”. *Sušačka revija*. XXVII, br. 105/106, str. 115-118.
- Lukežić, Irvin (2019b). *U Terpsihorinu hramu*. Rijeka: Gradska knjižnica Rijeka.
- Matejčić, Radmila (1990.). *Kako čitati grad*. Rijeka: Izdavački centar Rijeka.
- Matoš, Antun Gustav (1994.). Klasična knjiga, u: Joža Skok (ur.), *Čudnovate zgode šegrta Hlapića; Autobiografski i drugi tekstovi/ Ivana Brlić-Mažuranić*. Izabrana djela I. Zagreb: Naša djeca.
- Mažuranić, Antun (2008.). *Slovnica Hèrvatska. Za gimnazije i realne škole*, u: Marija Znika (ur.), *Slovnica hèrvatska*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

- Mažuranić, Fran Vladimir (1997.). „Mladost – radost“, u: Vinko Brešić (prir.), *Autobiografije hrvatskih pisaca*. Zagreb: AGM.
- Mažuranić, Ivan (1895.). Pozdrav Vinodolu, u: Vladimir Mažuranić (ur.), *O životu i pjesničkom radu Ivana Mažuranića*. Pjesme Ivana Mažuranića. Zagreb: Tiskarski zavod Narodnih novina, str. 201-203.
- Mažuranić, Stjepan (1907.). *Narodne pjesme čakavske*. Crikvenica: Naklada knjižare Hreljanović.
- Moguš, Milan (1978.). *Antun Mažuranić*. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu – Sveučilišna naklada Liber.
- Sirotković, Hodimir (1993.). „Uloga vinodolske obitelji Mažuranić u pravnoj te političkoj i kulturnoj povijesti hrvatskoga naroda“. *Rad HAZU*, 32, 465, Zagreb, str. 151-170.
- Stražičić, Nikola (1994.). „Prilog poznavanju demografskog razvoja grada Rijeke tijekom posljednja tri stoljeća“. *Rijeka*, I, 1, str. 107-138.
- Strčić, Petar (1994.a). „Osnovne odrednice u povijesti Rijeke“. *Rijeka*, I, 1, str. 17-28.
- Strčić, Petar (1994.b). „Rijeka od kraja XVIII. stoljeća do 1918. godine. Prilog za nacrt povijesne sinteze“. *Rijeka*, I, 1, str. 49-72.
- Strčić, Petar (1997.). *Prva gimnazija u Rijeci*. Rijeka: Adamić.
- Šicel, Miroslav (2004.). *Povijest hrvatske književnosti 19. stoljeća. Knjiga 1. Od Andrije Kačića Miošića do Augusta Šenoje (1750 – 1881)*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Trdina, Janez. *Moje žioljenje*. Beseda. Elektronska knjiga. Omnibus. http://www.cloverleaf-mall.com/knjige/moje_zivljenje_trdina.pdf. Preuzeto: 29. 3. 2019.
- Živančević, Milorad (1979.). *Ivan Mažuranić. Pisma. Govori*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber. Nakladni zavod Matice hrvatske.
- Živančević, Milorad (1988.). *Ivan Mažuranić*. Zagreb – Novi Sad: Globus – Matica srpska.

Ivona Smolčić

The Mažuranić Family in the Croatian Cultural Circle of Rijeka in the 19th Century

Summary

The nineteenth century in Croatia was marked by the division of the lands, economic and cultural stagnation, and many attempts at denationalization, which were successfully carried out through the system of education. Rijeka was in those times an important centre of the Hungarian economic interest; this caused increasingly pronounced political attempts to usurp the city. Its sovereignty was particularly sought to be undermined during the era of neo-absolutism, when the Germanization of all non-Germanic peoples under the rule of the Monarchy was carried out. Additionally, a part of the citizens of Rijeka were under the influence of ideologies unfavourable to the Croatian interests, which they considered dangerous and foreign. Nevertheless, the grammar school there produced many distinguished intellectuals and guardians of folk values. The first of its students who understood how important it was to fight for the national spirit and, above all, the national language was Ivan Mažuranić (1814–1890), who later became poet and the first viceroy commoner. His brother Antun (1805–1888), another student of the Rijeka grammar school, became professor in Zagreb – the first one to teach the Croatian (Illyrian) language and literature in the same Croatian (Illyrian) language. He later returned to his old school in the capacity of principal, implementing his revivalist ideas with the initial support of both students and colleagues. The earliest writings by Ivana Brlić-Mažuranić record her visit to Rijeka, and offer plenty of valuable historiographical data. Thanks to the subsequently concluded family ties between the Brlić and the Ružić families, this city today houses the library and the monumental collection of the Mažuranić family, which include books and objects of exceptional importance for the national culture.

Keywords: Mažuranić Family of Novi; Rijeka grammar school; Antun Mažuranić; Ivan Mažuranić; Ivana Brlić Mažuranić; Villa Ružić.